

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

MEZI PAŘÍŽÍ A MOSKVOU
KOMUNISTICKÁ STRANA FRANCIE 1944 – 1947

TAĚÁNA JANĀARKOVÁ

VII. SEMESTR
Akademický rok 2005/2006
MEZINÁRODNÍ TERITORIÁLNÍ STUDIA

Vedoucí práce: Michel Perottino Ph.D.

*Oli a Tonymu, že se mnou vydrželi a občas je to snad i bavilo,
Cheile, za její neotřesitelnou důvěru ve mě,
Jorgemu, prostě proto.*

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité zdroje.

V Praze 9.1.2006

Děkuji doktoru Michelu Perottinovi za nesmírnou pohotovost a vstřícnost při vedení mé práce a za jeho cenné připomínky k ní.

OBSAH

Úvod	6
Zhodnocení literatury	8
1 Prolog.....	12
2 Sovětské zahraničně-politické vize za 2. světové války a role Francie/PCF v nich.....	14
2.1 Geopolitika v mezinárodních vztazích SSSR	14
2.2 Sovětská politika generála de Gaulla	16
2.3 Úloha PCF v uskutečňování sovětské politiky	20
3 PCF mění strategii.....	22
3.1 Dosavadní aktivita PCF – koncept dvojí moci	22
3.2 PCF vládní stranou (parti de gouvernement)	25
3.3 Francouzská cesta k socialismu – původní myšlenka?	27
4 Vnitřní struktury PCF a Sovětský svaz	30
4.1 Na vrcholu strany.....	31
4.2 Po válce.....	33
5 Rok 1947	37
5.1 Studená válka začíná na kulturní frontě	37
5.2 Vyloučení komunistů z vlády a sovětská reakce.....	39
5.3 Szklarska Poręba - ustavení Kominformy a kritika PCF	41
6 Epilog.....	44
Závěr	46
Résumé	50
Příloha - Seznam použitých zkratk.....	53
Seznam literatury	54

Úvod

Dne 27. listopadu 1944 se po pěti letech moskevského exilu vrací do Paříže Maurice Thorez, generální tajemník Francouzské komunistické strany. Míjí se s hlavou prozatímní vlády generálem de Gaulle, který v opačném směru míří do Moskvy, kde v noci z 9. na 10. prosince podepíše francouzsko-sovětskou smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci.

Jako byl generál, nová hvězda francouzské politické scény, která ji svým jedinečným způsobem trvale poznamená, před pěti lety neznámým plukovníkem na ministerstvu obrany, tak i PCF¹ představovala pouhé torzo strany, která ledva začala sbírat první body na politickém poli, sama se znovu uvrhla do izolace i ilegality svojí podporou německo-sovětského spojeneckého paktu ze srpna 1939. Nyní na sklonku války se všechno zdá být zapomenuto; „*le parti des 75 000 fusillés*“² se v prvních poválečných letech stává vedoucí politickou silou Francie a v námi sledovaných letech 1944 – 1947 zažívá jedno ze svých nejúspěšnějších období. Ověččená vavříny z odboje a koupající se v lesku prestiže vítěze války SSSR, PCF se poprvé ujímá vládních funkcí a jakkoli tím snad zrazuje své revoluční ideály, vše nasvědčuje tomu, že bude schopná uskutečnit projekt nové demokracie, sociálnější a solidárnější, bez nutnosti diktatury proletariátu a přímého zásahu SSSR. Pak ovšem přichází zlomový rok 1947, na jehož konci se PCF ocitá opět v izolaci, ve Francii, která je definitivně součástí západního bloku v novém bipolárním světě. Nabízí se mnoho otázek, proč PCF neuspěla. Nás zajímá, nakolik za to mohl Sovětský svaz a jeho zájmy? Jaké byly sovětské plány v Evropě? Byli francouzští komunisté opravdu schopni původní politiky nebo jen poslušně následovali příkazy z Kremlu? Měla jejich komunistická strana volné pole působnosti v prvních poválečných letech? Měla tehdy PCF příkaz převzít ve Francii moc?

Po krátkém zhodnocení použité literatury a historiografických přístupů k tematice se v první části práce pokusíme osvětlit novou sovětskou zahraničně-politickou vizi a místo PCF v ní, abychom se následně zaměřili na činnost samotné PCF během osvobození a její působení ve vládě, s ohledem na koncept dvojí moci. Zároveň se podíváme na „francouzskou cestu k socialismu“ a posoudíme její původnost, zejména na základě slavného Thorezova interview pro britské noviny Times z roku 1946. Poté, co se pokusíme popsat vztah a vazby

¹ Pro potřeby této práce jsme upřednostnili zkratku francouzského označení strany, PCF - Parti communiste français.

² „Strana 75 000 zastřelených“ – tímto počtem údajných komunistických obětí německé okupace strana ráda zdůrazňovala své zásluhy v době války. Jakkoli jejich zásluhy jsou nesporné, číslo je vskutku přehnané, uvádí se celkový počet obětí 23 000 bez ohledu na politickou příslušnost. Cf. COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *Histoire du Parti communiste français*, PUF, Paris 1995 (2000).

PCF k SSSR spíše z francouzské perspektivy, soustředíme se v poslední části na přelomový rok 1947, hlavně na první projevy studené války, vyloučení komunistů z Ramadierovy vlády a následnou kritiku PCF při ustavujícím zasedání Kominformy v září 1947.

Cílem této práce je tedy popsat vztahy PCF a SSSR v letech 1944 – 1947 a posoudit závislost francouzských komunistů na Moskvě ve světle vývoje na francouzské i mezinárodní scéně prvních poválečných let a s ohledem na zájmy tehdejších aktérů.

Zhodnocení literatury

Zkoumat povahu francouzského komunismu a jeho vztahů se Sovětským svazem je práce zdánlivě docela snadná, vzhledem k množství dostupného materiálu. Vždyť první pokusy zmapovat komplexně historii PCF jdou až do 60. let., kdy Fauvet³ vydává první souborné dějiny PCF. Nespočetné jsou dále různé studie, memoáry stávajících i bývalých členů a souputníků strany, která sama má rozsáhlou publikační činnost. A přesto, nebo právě proto, musí být čtenář ostražitý!!! Necháme-li stranou možnou jazykovou bariéru při studiu původních pramenů, které navíc dlouhé roky byly nedostupné v archivech, je třeba literaturu vždy posuzovat z hlediska motivací autorů a jejich pozice vůči komunistickému hnutí.

Francouzským komunismem se zabývají hlavně autoři francouzští a italské (PCF bývá často studována ve vztahu nebo v opozici k PCI – Italské komunistické straně), v menší míře pak autoři anglosaští a ruští. Po desítky let již existuje debata o povaze francouzské komunistické strany, jejím místě ve francouzské společnosti a intenzitě jejích vztahů se Sovětským svazem s ohledem na autonomii rozhodování a určování politické orientace. Rozpory jsou o to naléhavější pro naše klíčové roky 1944-1947, kdy strana měla jedinečnou příležitost uchopit moc a prosadit svoji politickou koncepci. Tato povaha debaty je do jisté míry podmíněna samotnou PCF, která trvá na původnosti a novosti tehdejší politiky. Komunistická a sympatizující historiografie hájí originalitu tohoto postupu. Zároveň trvá na autonomii PCF (i PCI) na Moskvě ve vztahu k určování strategických orientací vedením strany, zejména jejími „genseky“ Thorezem a Togliattim. Badatel-začátečník tak narazí na autory jako Jean-Paul Scot nebo Irwin Wall⁴, pro něž je PCF původní stranou, vycházející z francouzských politických tradic, která sama byla schopna seznat, že nejsou podmínky pro převzetí moci, a jejíž politická linie vykazuje kontinuitu bez ohledu na zvraty sovětské politiky. PCF v letech studené války pak Irwin Wall vidí jako oběť okolností, které nemohla příliš ovlivnit.

Důležitým autorem této kategorie je Georges Lavau, který ve své práci *Le Parti communiste français dans le système politique français*⁵ zkoumá příspěvek PCF k fungování francouzského politického systému. Zavádí pojem „fonction tribunienne“, tedy roli tribuna

³ FAUVET, Jacques, *Histoire du Parti communiste français*, Fayard, Paris 1964

⁴ WALL, Irwin, *French communism in the era of Stalin: the quest for unity and integration 1945-1962*, Greenwood Press, London 1983

⁵ LAVAU Georges, *Le Parti communiste dans le système politique français*, in Bon Frédéric, *Le Communisme en France*, Armand Colin, Paris 1969, p. 7-81

lidu, kterou podle něj PCF hrála a tím umožnila začlenění do politiky skupin dosud ostrakizovaných. Tato práce má ale pro nás jeden základní nedostatek, a sice že opomíjí mezinárodní aspekt problematiky a vztah PCF k Sovětskému svazu.

Druhá interpretace, ve Francii poměrně rozšířená, dává komunistickou strategii ve Francii (i v Itálii) do mezinárodního kontextu a silně relativizuje autonomii komunistů. Ve Francii tato kritická škola vychází z prací Annie Kriegel, která byla sama funkcionářkou komunistické mládeže, ale pak se se stranou rozešla⁶. Ve své základní knize (založené na její disertaci) *Les communistes français dans leur premier demi-siècle 1920-1970*⁷ představuje tezi, podle níž je francouzský komunismus importovaným fenoménem, přeživším jen díky bolševizaci jeho vedoucích představitelů, kteří zde vytvořili „uzavřenou mikrospolečnost.“ Její přístup je však spíše sociologický než historický. Annie Kriegel ale zavedla i pojem *světového komunistického systému*, ve kterém je Sovětský svaz pouze „jednou ze součástí, jistě prvotní, centrální a hybnou silou, ale pořád jen jednou ze součástí“ celku – světového komunistického systému, který je složen z částic, není to monolit.⁸

Dále tento „školu“ reprezentuje Jean-Jacques Becker, který se na začátku 80. let podává velmi komplexní analýzu vztahu komunistů k moci.⁹ Zapisuje se do komunistické historiografie zavedením pojmu dvojí moci (*double pouvoir*) označujícího taktiku PCF během Osvobození¹⁰ (viz níže). Podle něj byla strategie strany určována převážně mezinárodní situací. Komunisté se nikdy nezbavili naděje na uskutečnění revoluce, ale dokud k ní neexistovaly vhodné podmínky, tak vyčkávali.

Významným momentem je založení Centra pro studium dějin a sociologie komunismu¹¹ při univerzitě Paris X – Nanterre, které od r. 1982 vydává odbornou revue *Communisme* pod vedením Stéphana Courtois. Ten, sám bývalý maoista, definitivně zaujímá kritické stanovisko v předmluvě svého času velmi kontroverzní Černé knihy komunismu¹², kde definuje komunismus jako ideologický monolit pod pevnou nadvládou Moskvy, bez možností lokálních variací a srovnatelný s nacismem (v důsledku čehož se od knihy někteří její autoři

⁶ KRIEGEL, Annie, *Ce que j'ai cru comprendre*, Laffont, Paris 1991

⁷ KRIEGEL, Annie, *Les communistes français dans leur premier demi-siècle 1920-1970*, Seuil, Paris 1985

⁸ KRIEGEL, Annie, *Le système communiste mondial*, PUF, Paris 1984; p. 7

⁹ BECKER, Jean-Jacques, *Le parti communiste veut-il prendre le pouvoir?: la strategie du PCF de 1930 à nos jours*, Seuil, Paris 1981

¹⁰ Pojem Osvobození, francouzsky Libération, je ve francouzské literatuře chápán poněkud širěji, označuje období od 1944 až po přijetí ústavy IV. republiky v roce 1946. Oba termíny, Osvobození i Libération, si zde dovolíme používat *in promiscue* ve francouzském významu.

¹¹ Centre d'études d'histoire et de sociologie du communisme

¹² Ve francouzském originále: COURTOIS, Stéphane (dir.), *Le livre noir du communisme*, Laffont, Paris 1997. Vyšlo i v českém překladu v nakladatelství Paseka v roce 1999.

jako Nicolas Werth distancovali). Na to reagoval kolektiv autorů vydáním „*Le siècle des communismes*“, kde tento přístup vyvrací.¹³

Z dnešních odborníků na francouzský komunismus sdílí kritický přístup i Marc Lazar, s nímž měla autorka to potěšení svůj projekt i osobně konzultovat. Snad největší současný expert na otázku západoevropského komunismu je společně se Stéphanem Courtois autorem *Dějin Komunistické strany Francie*¹⁴, jež byly základní referencí pro tuto práci. Přínos tohoto díla spočívá hlavně v tom, že při jeho vypracování měli autoři již přístup k moskevským archívům. K jeho vyváženosti přispívá, že bere v potaz nejen politické, ale i ekonomické a sociální vlivy na vývoj strany. Z dalších autorů této „školy“ můžeme jmenovat Philippa Butona¹⁵ nebo Philippa Robrieux¹⁶.

V práci byla rovněž použita biografie Maurice Thoreze od Stéphana Sirota¹⁷, hlavně v pasážích o francouzské cestě k socialismu a interview v Timesech. Tato relativně nová práce z roku 2000 je přínosná proto, že se jedná o první pokus o komplexní, ideologicky nezabarvený pohled na složitou osobnost hlavy PCF, kterou Thorez vedl více než 30 let, a její úlohu ve francouzském veřejném životě. Maurice Thoreze zkoumá v jeho rolích člena vlády, komunistického vůdce, ideologa, jako předmět kultu osobnosti i jak byl prezentován svými soupeři.

Protože ale hlavním předmětem našeho zájmu jsou v této práci vztahy PCF se Sovětským svazem a naopak, cenným zdrojem informací byl italský sborník *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione Sovietica* (Druhá strana měsíce – vztahy mezi PCI, PCF a Sovětským svazem).¹⁸ Autoři příspěvků, mezi nimi i Lazar, Buton nebo Kriegel, opět sdílejí názor, že politika PCF se odvíjela od SSSR.

Sborník obsahuje i práci ruského historika Michaila M. Narinského, který se věnuje zahraniční politice SSSR vůči západní Evropě. Stejně tak jako v jiném svém článku¹⁹ použitým v této práci zastává na základě studia archivních dokumentů názor, že poválečná politika PCF byla jednoznačně podnícena sovětským vedením, které ale nechtělo ozbrojené převzetí moci. Tento historik z ruské Akademie věd spolu s jinými, např. Leonidem

¹³ DREYFUS, Michel et al., *Le siècle des communismes*, Ed. de l'Atelier, Paris 2000

¹⁴ COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *Histoire du Parti communiste français*, PUF, Paris 1995 (2000)

¹⁵ BUTON, Philippe, *Les lendemains dui déchantent : le Parti communiste français à la Libération*, Presses de Sciences Po, Paris 1993

¹⁶ ROBRIEUX, Philippe, *Historie intérieure du parti communiste*, Fayard, Paris 1982

¹⁷ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez*, Preses de Sciences Po, Paris 2000

¹⁸ AGA-ROSSI, Elena, QUAGLIARIELLO, Guglielmo, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997

¹⁹ NARINSKIJ, Michail M., „J. V. Stalin i M. Torez. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996 a „Politica estera sovietica verso l'Europa occidentale (1941-1945)“ in AGA-ROSSI, QUAGLIARIELLO, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione Sovietica*, op. cit.

Gibjanským či Grantem Adibekovem jako první začali v polovině 90. let na stránkách ruských časopisů *Novaja i novějšaja istorija*, *Istočnik* a *Istoričeskij archiv* představovat čerstvě odtajněné dokumenty z bývalých sovětských archivů. Z dnešního Archivu prezidenta Ruské federace, který obsahuje i archivy generálních tajemníků KSSS, tak získala odborná i laická veřejnost konečně možnost dovědět se nové skutečnosti a potvrdit či vyvrátit staré hypotézy. Z Ruského centra uchování a studia dokumentů soudobých dějin²⁰ pak vzešly i úplné záznamy jednání schůzí Kominformy, editované v Itálii (v báječném rusko-anglickém provedení)²¹. Tyto prameny mají ovšem pro nás hodnotu spíše ilustrativní, než že bychom byli v bakalářské práci schopni na jejich základě vyvozovat nějaké nezávislé závěry.

Pro získání základního povědomí o francouzské historii studovaného období byly použity příslušné pasáže 3. knihy řady o politických dějinách Francie *La République recommencée* pod vedením autorské dvojice Berstein, Winock²². Tato jinak velmi dobrá kniha je ovšem použitelná jen jako syntéza nejdůležitějších prvků pro uvedení do problematiky.

O neutuchajícím zájmu o fenomén komunismu podpořeném právě otevřením ruských archivů, jakož i archivů jednotlivých komunistických stran včetně PCF, svědčí konečně i fakt, že i na IMS FSV UK v posledních dvou letech vznikly bakalářské práce na téma poválečné PCF²³, které autorce rovněž byly cennou inspirací.

²⁰ Od roku 1999 Ruský státní archiv společensko-politických dějin (Российский государственный архив социально-политической истории - РГАСПИ)

²¹ PROCACCI, Giuliano (ed.), *The Cominform: minutes of the three conferences 1947/1948/1949*, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano 1994

²² BERSTEIN, Serge, WINOCK, Michel (dir.), *La République recommencée : de 1914 à nos jours*, Seuil, Paris, 2004

²³ NETTL, Jakub, *Komunistická strana Francie na počátku studené války: 1947-1951*, bakalářská práce IMS FSV UK, Praha 2004; VOSÁTKA, Ondřej, *Francouzský komunismus 1944-1947*, bakalářská práce IMS FSV UK, Praha 2003

1 Prolog

Trochu zlomyslná historka, která si Maurice Thorez v říjnu 1939 odskočil v pařížské kavárně na záchod a objevil se až v Moskvě, má svůj reálný základ. Mobilizovaný začátkem války spolu s tisíci dalších komunistů, generální tajemník PCF je 4. října 1939 „unesen“ od svého regimentu a přes Belgii se tajně dostává do Moskvy, kde stráví v exilu příštích 5 let. Jeho utajovaná přítomnost vyjde najevo až v roce 1943, do té doby veřejně vystupuje za PCF v Moskvě jen André Marty²⁴. Odsouzený v nepřítomnosti na 6 let za dezerci a zbavený francouzského občanství, Thorez se nicméně minimálně od okamžiku vstupu komunistů do CFLN²⁵ v dubnu 1944 (Fernand Grenier, François Billoux) aktivně snaží vymoci si návrat do vlasti. Na podzim 1944, poté co generál de Gaulle vydá 28. října omilostňující dekret, se Thorez konečně chystá k návratu.

Ještě před cestou, večer 19. listopadu, se Thorez setkává s J. V. Stalinem, který mu během téměř dvouhodinového rozhovoru za přítomnosti Molotova a Berii nastíní své představy o budoucí činnosti francouzských komunistů.

Rozhovor zůstal utajen v sovětských archivech do poloviny 90. let. Jeho uveřejnění v časopise *Istočnik* a poté ve francouzské verzi v *Revue Communisme*²⁶ vrhlo nové světlo na aktivity francouzských komunistů v období *Libération*, zejména pomohlo pochopit povahu a intenzitu vazby PCF na Sovětský svaz. Jak správně podotýká Philippe Buton ve své předmluvě k francouzské edici rozhovoru, neznamená to, že odted' se historikova práce redukuje na čtení záznamů a pouhé tlumočení konečně odhalené pravdy, schované v dlouho utajovaných archivech. Je možné dokument zkoumat po stránce jazykové a na základě vnějších projevů úcty poukazovat na závislost PCF na Moskvě. Je možné na jeho základě dokazovat nesamostatnost PCF v rozhodování²⁷. Nakolik záznam věrně odráží realitu, nevíme, faktem zůstává, že je neocenitelným pramenem pro pochopení politiky PCF na konci války, čemuž se budeme věnovat v dalších kapitolách. Jaké jsou ale klíčové body rozhovoru?

²⁴ KRIEGEL, Annie, „Il PCF, Thorez e la Francia“ in AGA-ROSSI, Elena, QUAGLIARIELLO, Guglielmo, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997

²⁵ Francouzský výbor národního osvobození (CFLN – Comité français de la libération nationale), orgán vládní moci založený v červnu 1943, který se v červnu 1944 přeměnil na Prozatímní vládu francouzské republiky (Gouvernement provisoire de la République française). V čele stál generál de Gaulle.

²⁶ *Istočnik*, n° 4, 1995, pp. 152-158; *Communisme*, n°45-46, 1995 Cit. in LAZAR, Marc, „La strategia del PCF e del PCI dal 1944 al 1947: Acquisizioni della ricerca e problemi irrisolti“ in AGA-ROSSI, Elena, QUAGLIARIELLO, Guglielmo, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997

²⁷ BUTON, Philippe: „Methodologie et historiographie“ in *Communisme*, n°45-46, Paris 1995, p. 13

Stalin v prvé řadě zdůrazňuje nutnost zamezit izolaci komunistické strany. Ta se musí poohlédnout po spojencích mezi radikály, ale i socialisty. Není třeba pátrat, kdo, co a kdy řekl proti SSSR, komunisté vědí dobře, že socialisté jsou levé křídlo buržoazie; hlavní teď je utvořit blok levicových sil. Komunistická strana není natolik silná, aby mohla sama stát proti reakci. Proto je třeba navazovat kontakty s odbory, s mládežnickými organizacemi.

Dalším bodem je otázka ozbrojených komunistických oddílů – vlasteneckých milicí (viz 3.1). Stalin jednoznačně prohlašuje, že je třeba ozbrojené složky reorganizovat v jiné uskupení, politického charakteru, a zbraně schovat. Proč? Protože Francie má nyní Spojenci, včetně SSSR, uznanou vládu a řádnou armádu – v takových podmínkách je obtížně zdůvodnitelná potřeba komunistů mít vlastní ozbrojené složky. Jejich udržováním by strana jen nahrávala nepříteli. Otázku likvidace ozbrojených oddílů Stalin pak dává do souvislosti s obecnou změnou politické situace v zemi, s posílením pozice generála de Gaulla, s nevyhnutelností přechodu PCF na obranný režim.

Podstatu rozhovoru vystihují tato slova: „*Soudruh Stalin se dotkl této otázky [milicí], protože má dojem, že francouzští komunisté ještě nepochopili, že se situace ve Francii změnila. Komunisté to neberou vůbec na vědomí a pokračují podle původní linie, ačkoli situace už je jiná. Chtěli by poslat k čertu veškerou socialistickou pakáž v momentě, kdy je potřeba se snažit utvořit blok a najít spojence mezi socialisty. Komunisté se snaží udržet své milice. To neprojde. Je ustavena vláda, která je uznávána Velkou Británií, Sovětským svazem, USA a jinými mocnostmi, ale komunisté se chovají stále stejně. Zatím je ale situace nová, která dala šanci de Gaullovi. Okolnosti se změnily a je třeba provést obrat. Komunistická strana není tak silná, aby mohla vládě dát po hlavě. Musí střídat síly a hledat spojence. Je třeba přijmout taková opatření, aby v případě útoku reakce byli komunisté schopni obrany a mohli říct, že reakce útočí ne na komunisty, ale na celý národ. Jestli se situace změní k lepšímu, pak se komunistické straně budou síly seskupené kolem ní hodit k převzetí moci.*“²⁸

Viděna prizmatem těchto nových poznatků se další činnost PCF může jevit jako přímá reakce na příkazy z Kremlu a potvrzovat hypotézy o naprosté závislosti komunistické strany na Sovětském svazu. Pokusíme se posoudit v dalších kapitolách, do jaké míry je toto pravda a popsat, jak vypadal Stalinem doporučený „obrat“. Zatím je ale třeba vyjasnit si, jaké byly zájmy Sovětského svazu na sklonku války a jak vypadala jeho zahraniční politika z nich se odvíjející, stejně jako místo PCF v ní.

²⁸ Citováno podle NARINSKIJ, Michail M., „J. V. Stalin i M. Torez. 1944 – 1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i Novejšaja istorija* 1/1996, Moskva 1996 a *Communisme*, n°45-46, 1995.

2 Sovětské zahraničně-politické vize za 2. světové války a role Francie/PCF v nich

2.1 Geopolitika v mezinárodních vztazích SSSR

„Krise kapitalismu se projevila v rozdělení kapitalistů na dvě frakce – jednu fašistickou a druhou demokratickou. Vyústila ve spojení mezi námi a demokratickou částí kapitalistů poté, co ta nemohla tolerovat nadvládu Hitlera, která by byla zlikvidovala dělnickou třídu a nakonec i samotný kapitalismus. Nyní se nacházíme na stejné straně s jednou částí buržoazie proti druhé, ale v budoucnosti budeme postaveni také proti této části kapitalistů.“²⁹

Charakteristicky pro stalinskou politiku vůči spojencům, prodchnutou podezříváním a nedůvěrou³⁰, Stalin takto prezentuje v lednu 1945 na schůzce s jugoslávskými a bulharskými komunisty své přesvědčení o nevyhnutelném budoucím konfliktu se západními demokraciemi.

Bádání ruských historiků v 90. letech potvrdilo důležitost, jakou měl pro sovětské vedení v době války geopolitický přístup k mezinárodní politice – ve středu zájmu bylo území SSSR, jeho poválečné hranice a sféry vlivu.³¹ Poté, co se německým útokem v červnu 1941 stává z Ribbentrop-Molotovova paktu kus papíru, Sovětský svaz začíná hledat nové aliance, schopné zajistit mu bezpečnost a sféry vlivu podle jeho představ. Hlavním partnerem pro jednání se stává Velká Británie, ve které Stalin vidí hlavního konkurenta v budoucím světovém uspořádání (až do roku 1947, kdy ji na tomto postu definitivně vystřídají USA). Již 16. prosince 1941 Stalin na schůzce s britským ministrem zahraničí Anthony Edenem nastínil svoji představu poválečné organizace Evropy: udržení hranic SSSR ve stavu k červnu 1941 (tedy s teritoriálními zisky v Pobaltí, v Besarábii a Severní Bukovině), začlenění Finska a Rumunska v sovětskou sféru vlivu formou vojenského paktu se SSSR a přiznání mu práva vojenských základů na jejich územích, obnovení států – obětí německé agrese v jejich původních hranicích s některými úpravami ve prospěch Československa, Jugoslávie a Rumunska, kompenzace Turecka za zachování neutrality během války a nakonec uznání

²⁹ NARINSKIJ, Michail M., „La politica estera sovietica verso l'Europa occidentale (1941-1945)“ in AGA-ROSSI, Elena, QUAGLIARIELLO, Guglielmo, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997, p. 29

³⁰ Ibid.

³¹ NARINSKIJ, Michail M., „J.V. Stalin i M. Torej. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996

zařazení Belgie, Nizozemí a možná Norska s Dánskem do sféry vlivu Velké Británie.³² Tentokrát britská strana uzavření smlouvy s takovýmto tajným dodatkem odmítá (oficiálně s ohledem na svého amerického spojence³³), v květnu ale již spojeneckou smlouvu Sovětský svaz a Velká Británie podepisují. Smlouva z 26. května 1942 pak stanoví rámec poválečné spolupráce dvou mocností, nezmiňuje se však o otázce zajištění hranic. Na adresu projektu smlouvy Stalin podotýká v telegramu adresovaném Molotovovi: „*Nemluví se tam o bezpečnosti hranic, to ale koneckonců není tak špatné, protože máme tím pádem volné ruce. Otázka hranic a garance bezpečnosti našeho území se vyřeší silou.*“³⁴

V průběhu několika dalších let Sovětský svaz s každým novým úspěchem Rudé armády (bitva u Stalingradu, bitva u Kursku...) posiluje svoji vyjednávací pozici. Projeví se to v roce 1944, kdy nejen dosáhne otevření druhé fronty na západě Francie (a ne na jihu Evropy, jak prosazoval Winston Churchill, chtěje tak zasáhnout „měkké břicho Evropy“), a tak odlehčení německého tlaku na východě, ale uzavřením (v říjnu 1944) známé „procentové dohody“ s britským ministerským předsedou i významného rozšíření a upevnění svého vlivu ve východní a jihovýchodní Evropě.

V listopadu 1944 Maxim Litvinov (tehdy zástupce komisaře zahraničních věcí) ve svých poznámkách dále rozvíjí tuto strategii. V jeho návrhu Francie s Pyrenejským poloostrovem, Belgií a Holandskem spadá do britské bezpečnostní sféry; tak jako si Anglie nemůže nárokovat zvláštní vztahy a umístění vojenských základen v zemích sovětské sféry, SSSR se zaváže k tomu samému, s výjimkou Francie, které musí být dána možnost připojit se k anglo-ruskému protiněmeckému paktu. Z Litvinovových zápisků se jeví, že pro sovětské vedení bezpečnostní sféra splývala se sférou vlivu a prioritou bylo vytvořit pás zemí po obvodu sovětských hranic, jejichž vnější politika a obrana by byly pod sovětským vlivem.³⁵ Při tomto pak SSSR velkou mírou spoléhal na přítomnost Rudé armády na předmětných územích.

Jaké úmysly ale měl Sovětský svaz s Francií? Pokud bychom měli následovat vývody Thierryho Woltona³⁶, Stalin s návratem Francie mezi velmoci nepočítal, pohrdaje jí za blamáž

³² NARINSKIJ, Michail M., „J.V. Stalin i M. Torez. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996

³³ DANILOV, Aleksandr A., PYŽIKOV, Aleksandr V., *Roždenie sverchderžavy : SSSR v pervye poslevoennye gody*, ROSSPEN, Moskva 2001

³⁴ NARINSKIJ, Michail M., „J.V. Stalin i M. Torez. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996

³⁵ Ibid.

³⁶ WOLTON, Thierry, *La France sous influence; Paris – Moscou: trente ans de relations secrètes*, Bernard Grasset, Paris 1997

v červnu 1940, kdy Němcům podlehla téměř bez odporu, a za kolaborantský režim ve Vichy. Nepřiznával Francii ani místo v budoucích kontrolních spojeneckých orgánech v Německu.

V lednu 1944 Ivan Majskij (bývalý sovětský velvyslanec v Londýně a nyní zástupce komisaře zahraničních věcí) předkládá zprávu „O žádoucích základech budoucího světa“, která přesně formuluje hraniční požadavky a zájmy SSSR. Mimo jiné počítá i se založením organizace střežící nový světový pořádek, kde by hlavní roli hrála velká čtyřka – SSSR, USA, Velká Británie, Čína – o Francii ani slovo. Na prvním místě, píše Majskij, je třeba upevňovat přátelské vztahy s Velkou Británií a USA, s tím, že pro sovětské zájmy se využije anglo-amerického soupeření.³⁷ Tento text, který vejde ve známost jako „Majského memorandum“, ale neodráží úplně stanoviska Stalinova.

Bližší skutečnosti je spíše, že jakkoli SSSR neprojevoval úmysly začlenit Francii do své sféry vlivu, Moskva (Stalin) viděla ve Francii možnou protiváhu budoucímu předpokládanému vlivu Velké Británie na kontinentě. Proto měla Moskva zájem na Francii obnovené ve velmocenském postavení, i když bez její bývalé vojenské síly, neboť si SSSR nemohl na kontinentě dovolit konkurenci (jakkoli Stalin tvrdí Thorezovi v listopadu 1944 opak). V kontextu této politiky je pak nahlíženo i na úlohu komunistické strany, jak uvidíme níže.

Na sklonku druhé světové války se Sovětský svaz ocitá v nové situaci. Povaha komunistického režimu je prozatím ponechána stranou³⁸, spojení s Německem zdá se být zapomenuto a SSSR vychází z války jako vítěz vojenský, s Rudou armádou rozestavěnou na velké části kontinentální Evropy, i morální, díky ohromné oběti přinesené jeho obyvatelstvem. Nová světová velmoc se těší nepoměrně větší autoritě než před válkou³⁹, což se odráží i v senzačním nárůstu popularity levicových uskupení po celé Evropě, Francii nevyjímaje, těžících mimo jiné i z prestiže SSSR.

Jaká je ale zahraniční politika francouzské vlády generála de Gaulla?

2.2 Sovětská politika generála de Gaulla

V roce 1940 je Sovětský svaz stále ještě spojencem Německa, které zase v červnu toho samého roku donutilo Francii ke kapitulaci a nastolilo kolaborantský režim s vládou ve Vichy.

³⁷ DANILOV, A. A., PYŽIKOV, A. V., *Roždenie sverchderžavy...*, op. cit.

³⁸ I sám generál de Gaulle v návrhu spolupráce se SSSR toto dává najevo. Viz podkapitola 2.2.

³⁹ Už jen pouhý ukazatel nárůstu počtu zemí, se kterými má SSSR diplomatické styky - z 26 na 52. in DANILOV, A. A., PYŽIKOV, A. V., *Roždenie sverchderžavy...*, op. cit.

Generál de Gaulle čerstvě vešlý v známost svojí výzvou francouzskému národu k odporu proti Němcům 18. června se v Londýně snaží tento odboj zorganizovat a dosáhnout uznání ze strany Velké Británie a USA coby legitimní hlavy francouzského osvobozenického hnutí.

V prosinci 1974 vychází ve francouzském časopise *Espoir* rozhovor s Gastonem Palewskim (vedoucím kabinetu de Gaulla). Z něj vyplývá, že mezi *France libre*⁴⁰ generála De Gaulla a Sovětským svazem existovaly neoficiální styky v době válečné již od roku 1940. Jejich prostředníky byl právě Gaston Palewski a Ivan Majskij, tehdejší sovětský velvyslanec v Londýně. Z rozhovoru s Palewskim dále plyne, že kontakty byly navázány z iniciativy de Gaulla, ale že v Moskvě byla tato iniciativa přijata se zájmem.⁴¹ Jaké mohl mít Charles de Gaulle motivace k vyhledávání podpory Sovětského svazu? Jak ji vyjednával a jakou podobu tato podpora měla? Jaké místo v ní zaujímají francouzští komunisté?

Do roku 1941, ačkoli kontakt existuje, SSSR nadále hlavu *France libre* tituluje „agentem [londýnské] City“ a „žoldákem anglického imperialismu“. Další krok je učiněn, když bezprostředně po napadení SSSR Německem v červnu 1941 de Gaulle pověřuje svého diplomatického poradce René Cassina a ředitele odboru politických záležitostí *France libre* Maurice Dejeana, aby navázali již „přímý“ kontakt se SSSR, který je nyní také spojencem. 26. září 1941 je *France libre* oficiálně uznána Moskvou a vzájemné vztahy se nadále budou prohlubovat.

Proč de Gaulle tolik stál o sovětskou podporu? Jeho motivace jsou dvou druhů – vnitropolitické a s mezinárodní dimenzí. Musíme si nejprve uvědomit, v jaké situaci se nacházel. Odsouzený v nepřítomnosti vichistickým režimem k smrti za velezradu, de Gaulle se v londýnském exilu snaží organizovat francouzský odboj. Z jakého titulu ale? K získání legitimacy proto potřebuje uznání spojeneckých mocností. Zároveň aspiruje na roli hlavy francouzského osvobozenického hnutí. Na území Francie si ovšem již od roku 1941 vedoucí pozici budují komunisté pod vedením Augusta Lecoera. De Gaulle se vcelku pochopitelně domníval, že cesta k PCF vede přes Moskvu. Druhým stěžejním faktorem je, že generál myslí nejen vojensky, ale i politicky, s ohledem na budoucnost Francie, až bude válka vyhraná (o čemž na přelomu let 1942/43 již Spojenci nepochybují). Jelikož anglo-americká převaha v Evropě začíná být čím dál zřejmější a tito spojenci navíc nejeví zvláštní zájem o Francii coby rovnocenného partnera, de Gaulle vidí v Sovětském svazu příležitost pozměnit poměr sil

⁴⁰ *France libre* neboli Svobodná Francie – organizace vnějšího francouzského odboje založená generálem de Gaullem v Londýně po jeho výzvě k národu 18. června 1940. Od roku 1942 bude používán název *France combattante*, tj. Francie bojující, aby se zdůraznilo spojení s vnitřním odbojem na okupovaném, tedy nesvobodném území.

⁴¹ GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline pendant la guerre“ in COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *50 ans d'une passion française: de Gaulle et les communistes*, Balland, Paris 1991

ve prospěch Francie (i s ohledem na poválečná mírová jednání). Ačkoli je odpůrcem komunistické ideologie, k Sovětskému svazu a jeho významu v mezinárodní politice přistupuje realisticky.⁴²

Stalin vedený geopolitickými zájmy své země se od roku 1941 dohaduje s Brity o otevření druhé fronty, ti se ale bojí sovětského expansionismu v případě přílišného ulehčení vojenského tlaku na východě. De Gaulle tedy vidí v možné dohodě s Moskvou prospěšnost pro obě strany.

Co Stalinovi nabízí, vyplývá ze svědectví de Gaullova emisara Jouva: „*Francie a Rusko udržovaly přátelské vztahy po staletí a mají pojem o evropské realitě – mohou proto užitečně spolupracovat v zájmu míru. Generál je přesvědčen, že vítězství [Spojenců] je jisté a účast SSSR jen uspiší konec války. Je zřejmé, že Rusko i Francie, obě kontinentální mocnosti, nemají asi stejné cíle a představy o výsledcích války jako mocnosti anglosaské, jejichž síla je hlavně na moři. Mezi France libre a Ruskem nesmí vyvstat otázka politických režimů. Každý navíc vidí, že tato válka je opravdovou revolucí.*“⁴³

De Gaulle tedy nabízí Stalinovi společný postup proti anglosaským plánům v Evropě po válce. Jakou cenu ovšem za sovětskou podporu musí zaplatit?

Pro SSSR je de Gaullova nabídka zajímavá z několika důvodů. Zatímco Britové vidí ve spojení se SSSR jen z nouze ctnost a omezují jej na hospodářskou a vojenskou pomoc bez jakékoli vyhlídky na politickou spolupráci⁴⁴, de Gaulle nabízí Stalinovi dohodu čistě politickou. Nabízí, že přivře oči nad povahou stalinského komunismu („otázka politických režimů nevyvstane“) a vyjádří pochopení pro sílu coby prostředek šíření komunismu („tato válka je opravdovou revolucí“). Toto koresponduje se sovětskými zájmy, dle kterých by relativně silná Francie měla být protiváhou anglosaskému vlivu na starém kontinentu. Zároveň má SSSR možnost vnutit de Gaullovi za partnera francouzské komunisty, kteří se tak dostanou z politické izolace způsobené jejich podporou sovětské politiky v roce 1939, a vyvíjet účinnější tlak na Spojence pro uskutečňování svých politických cílů (jako například otevření druhé fronty). Z pozice silnějšího partnera má ovšem nad de Gaullem převahu. Ta se projeví při generálově návštěvě Moskvy v prosinci 1944 a uzavření francouzsko-sovětské smlouvy.

⁴² O míře jeho pragmatismu svědčí i fakt, že již v roce 1936 píše své matce (v souvislosti s francouzsko-sovětskou smlouvou o přátelství uzavřenou v květnu 1935): „Nemůžeme si dovolit soutěžit s Rusy, jakkoli máme hrůzu z jejich režimu.“ Cf. GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline...“, p. 58

⁴³ GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline...“, op. cit., p. 61

⁴⁴ Ta by pro ně znamenala zpětné vymazání paktu Ribbentrop-Molotov a ospravedlnění veškerých sovětských územních zisků, které po paktu následovaly, a tak i přiznání SSSR práva na sféru vlivu v Evropě. In GIRAUD, Henri-Christian: „Les relations de Gaulle-Staline...“, op. cit., p. 62

Sám generál k této návštěvě ve svých Pamětech uvádí, že vznikla ze sovětské iniciativy. Sovětské prameny i ostatní literatura ovšem naznačují, že více naléhal právě de Gaulle.⁴⁵ Ze strany Francie je při jednání klíčovou otázkou Německa – co nejvíc poražené Německo oslabit, tj. odtrhnout levý břeh Rýna, ruhrskou uhelnou pánev podrobit mezinárodní kontrole a Německo budoucnosti bude mít federální strukturu s co nejslabší ústřední mocí. Francie a SSSR by měly sjednat dlouhodobou alianci se záměrem tento stav udržet. K překvapení Francouzů však sovětská strana měla jiné plány – na prvním místě stála polská otázka. Jen za podmínky uznání Lublinského výboru⁴⁶ je Stalin ochoten uzavírat nějaké dohody. De Gaulle se podvolí a Francie se stane první mocností, která Lublinský výbor uzná. Souhlasí tak s posunutím polských hranic na západ a „amputací“ části Polska ve prospěch SSSR.⁴⁷ V noci na 10. prosince je podepsána smlouva o přátelství a vzájemné pomoci.⁴⁸

Očekávání francouzské i sovětské strany se ale nemají naplnit a vzájemné vztahy se již v průběhu roku 1945 začínají zhoršovat. Francie se nedočká ani sovětské podpory v řešení německé otázky, SSSR ale také nezíská ve Francii spojení vyvažujícího anglo-americkou hegemonii, naopak, Francie se řadí do západního bloku.⁴⁹

Jak vysvětlit podporu de Gaulla Sovětskému svazu i komunistům? Snad snahou dosáhnout díky Kremlu vnitřního smíru v zemi a zároveň větší váhy na mezinárodní scéně. 27. července 1947 generál de Gaulle v Rennes pronese projev, ve kterém se vrátí ke své válečné politice: „*Hrál jsem tu hru. Rozhodně jsem ji hrál, (...) až k mezím přípustného a možného.*“⁵⁰ Henri-Christian Giraud⁵¹ nabízí několik teorií, proč generál tuto „hru“ hrál. Buď, jak psal Raymond Aron, de Gaulle nikdy nepochopil Stalinovu vizi světa a jeho ambice, nebo naopak podle Jean-Pierra Blocha snil o tom, že se pro Francii stane „Titem“ a uskuteční svůj socialistický projekt, při kterém zůstane u moci. Je také nakonec možné, že spíše hrál nejen s komunisty, ale i se SSSR, protože velmi brzo odhadl budoucí rozdělení Evropy na dva bloky – v tom západním viděl Francii jako klíčového hráče.

⁴⁵ LALOY, Jean, „De Gaulle-Staline: Moscou, décembre 1944“ in COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *50 ans d'une passion française: de Gaulle et les communistes*, Balland, Paris 1991, p. 75

⁴⁶ Lublinský výbor neboli Národní rada pro správu osvobozeného území, založený v lednu 1944 polskými komunisty coby orgán vládní moci na území Polska, konkuroval tak oficiální exilové vládě v Londýně. Měl ovšem sovětskou podporu a Stalin nakonec prosadil, aby nová poválečná vláda byla vytvořena právě z členů výboru.

⁴⁷ GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline...“, op. cit., p. 71

⁴⁸ Vypovězena bude ze strany SSSR v roce 1955 v reakce na plány na zřízení Evropského obranného společenství. Které paradoxně právě francouzský parlament pohřbí...

⁴⁹ Generál de Gaulle si ovšem zvláštní postoj k Sovětskému svazu ponechal, o čemž bude svědčit jeho politika po návratu k moci v roce 1958.

⁵⁰ GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline...“, op. cit., p. 72

⁵¹ Ibid.

Jestliže generál s komunisty „hrál“, jaká pravidla hry měli oni sledovat podle představ Sovětského svazu? Jaká byla role PCF v sovětských politických plánech?

2.3 Úloha PCF v uskutečňování sovětské politiky

Jak již bylo řečeno výše, Sovětský svaz v době druhé světové války nahlíží na mezinárodní situaci především geopoliticky. Prioritou jsou mu jeho území a sféry vlivu. V kontextu svých geopolitických úvah přistupuje sovětské vedení, resp. Josif Stalin, i ke Komunistické straně Francie.⁵²

Tak jako je v březnu 1944 „doporučeno“ Palmiro Togliattimu, který se vrací do Itálie převzít vedení PCI, nenaléhat na násilnou změnu poměrů a naopak spolupracovat s vládou maršála Badoglia v zájmu co nejrychlejší porážky nacismu a upevnění národní jednoty⁵³, i francouzští komunisté dostanou své úkoly. Ústy Togliattiho jim Georgij Dimitrov (bývalý generální tajemník Kominterny a nyní vykonávající stejnou činnost v rámci zahraničního oddělení sovětské komunistické strany) dává několik doporučení:

Netříštit politickou jednotu v rámci CFLN výpady proti formálním a podružným problémům, což nejen neprospívá propagandě, ale i zhoršuje vztahy s de Gaullem; to komunisté nemohou potřebovat. Soustředit se naopak na zásadní problémy války, kterými jsou:

- a) vytvoření francouzské armády a její aktivní účast na bojích s Němci,
- b) vyčištění státního a vojenského aparátu od pétainovských a lavalovských agentů,
- c) pomoc partyzánům, kteří bojují s nepřítelem na půdě vlasti.

Podle Dimitrova je diskuse o budoucím státním uspořádání Francie zatím předčasná a zbytečná; je třeba se soustředit na boj s hitlerovskou armádou. Zároveň se má PCF prezentovat jako vůdčí element národa, ztělesňující jeho naděje, jako strana se smyslem pro stát, která umí přesvědčit nejen své stoupence, ale i širší publikum. V žádném případě ale nesmí ustupovat reakcionářům uvnitř vlády⁵⁴. Strana nemá projevovat přehnanou podporu

⁵² V této kapitole vesměs sledujeme výklad podaný na základě studia archivních dokumentů Michaiem Narinským v jeho článku „J.V. Stalin i M. Torez. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996.

⁵³ Novou politickou linii Palmiro Togliatti vyhlásí (podobně jako později Maurice Thorez) při projevu v dubnu 1944. Tzv. „salernský obrat“ (svolta di Salerno) má podobné místo v dějinách italského komunismu jako „Vel d'Hiv“ (viz 3.2 níže) v komunismu francouzském.

⁵⁴ Viz poznámka č. 25.

SSSR, aby nemohla být označována za agenta Moskvy, má se ale snažit o prosazení francouzsko-sovětského přátelství coby hlavní osy francouzské zahraniční politiky.

Dále Dimitrov vyzývá k většímu úsilí směřujícímu k umožnění přejezdu Maurice Thorez, toho času stále ještě v Moskvě, do Alžíru, aby se mohl osobně podílet na činnosti nových francouzských orgánů státní moci.⁵⁵

O několik měsíců později Stalin osobně zopakuje tato doporučení osobně Thorezovi v nám již známém listopadovém rozhovoru.

O čem vypovídá obsah těchto pokynů? Jaké místo z nich vyplývá pro PCF v sovětské politické vizi?

Z absence zmínek o ozbrojeném povstání či světové revoluci u Dimitrova (v listopadu dokonce Stalin dokonce výslovně nabádá Thoreze ke „schování“ zbraní a rozpuštění vlastních vojenských složek), můžeme usoudit, že sovětské vedení v západní Evropě rozhodně neplánovalo uchopení moci komunisty⁵⁶. PCF má naopak spolupracovat s ostatními politickými silami v zemi včetně gaullistů a jen usměrňovat francouzskou politiku ve prospěch SSSR. To odpovídá Stalinově představě o Francii coby protiváze anglosaského vlivu v evropské politice – účastí PCF ve vládě se zajistí vstřícnost Sovětskému svazu, celonárodní jednotou potom rychlá obnova Francie, která tak může být plnohodnotným soupeřem Britům a Američanům, partnerem SSSR. Vysvětlení ale může být i prozaičtější. Stalin v prvé řadě myslel na geopolitické zájmy SSSR, a proto měla prioritu v sovětské zahraniční politice východní a jihovýchodní Evropa, kde plánoval vytvořit bezpečnostní pás států s přátelskými režimy. Tento projekt mu tam podstatně usnadňovala přítomnost Rudé armády, která naopak ve Francii chyběla⁵⁷. Jestliže bychom ale pominuli pro Stalina nevýhodný poměr vojenských sil, jiným důvodem může být i prosté respektování spojeneckých závazků, tedy i sfér vlivu – a Francie do sovětské sféry nepatřila (viz 2.1). Spolupráce se Spojenci Stalinovi během války vždy přinesla užitek a podporu jeho plánům, považoval ji proto za klíčovou i po skončení války.⁵⁸ Navíc si byl vědom i vnitropolitických aspektů a věděl, že válkou vyčerpaný Sovětský svaz si nyní nemůže dovolit přímou konfrontaci se spojenci.⁵⁹

⁵⁵ „Nedostatečné“ úsilí alžírských komunistů se stane předmětem sporu v roce 1947, kdy z něj Thorez obviní své nejbližší spolupracovníky André Martyho a Fernanda Greniera. Jedna z krizí odhalujících nejednotnost PCF. Viz níže, kapitola 4.

⁵⁶ NARINSKIJ, Michail. M., „J. V. Stalin i M. Torez...“ op. cit., p. 23

⁵⁷ Marc Lazar a Stéphane Courtois ve svých Dějinách PCF vskutku za jednu z hlavních překážek převzetí moci PCF označují přítomnost amerických a britských vojsk na území Francie.

⁵⁸ REIMAN, Michal, „Stalin po válce (1945-1948)“ in *Soudobé dějiny IV/1*, 1997, ÚSD AV ČR, Praha 1997

⁵⁹ Ibid.

Klíčovým úkolem PCF tedy v očích SSSR podle všeho mělo být zabránit začlenění Francie do bloku nepřátelského SSSR, zajistit podporu Paříže pro aktivity Moskvy ve východní Evropě a pokusit se položit základy zvláštních vztahů mezi Francií a SSSR coby protiváhy vlivu Velké Británie. Toho měla dosáhnout koaliční politikou v rámci široké národní unie, legitimována tedy hlasem lidu (při volbách) a pozicí vůdčí politické síly, nikoli zbraněmi a s Rudou armádou v zádech. Převzetí moci komunisty Stalin v rozhovoru s Thorezem nevyklučuje, doporučuje naopak střídat síly a vyčkávat, a když se situace změní k lepšímu, třeba ji využít. Moskva nicméně nenařídila PCF v době Osvobození uchopit moc.⁶⁰ Jak francouzští komunisté postupovali? Chápali správně pokyny a plnili sovětská očekávání?

3 PCF mění strategii

3.1 Dosavadní aktivita PCF – koncept dvojí moci

Zdánlivě historicky zkompromitovaná svojí podporou německo-sovětského spojení v letech 1939-1941, PCF se po německém útoku na SSSR zvedá z vlastního popela a aktivně se v roce 1941 zapojuje do protifašistického odboje. V květnu 1943 vzniká z iniciativy Jeana Moulina, spolupracovníka generála de Gaulla, CNR – Rada národního odporu, která má za úkol sjednotit vnitřní odbojové hnutí ve Francii, do té doby roztříštěné teritoriálně i politicky. Její součástí se stávají i komunisté. Na jednu stranu získávají příležitost vymanit se definitivně z izolace, do které se sami uvrhli v roce 1939, na druhou stranu tím ale fakticky uznávají nadřazenou pozici generála de Gaulla coby hlavy odboje. Generál od svého slavného projevu z 18. června 1940 bojuje o uznání své legitimacy coby představitele Francie bojující proti okupantovi a vichistickému režimu. Téměř paralelně s CNR vzniká 17. června 1943 v Alžíru, kde Spojenci v listopadu 1942 ovládli Francouzskou severní Afriku (která je tak prvním osvobozeným územím Francie), CFLN – Francouzský výbor národního osvobození, zárodek budoucí Prozatímní vlády, zatím však s dvojitým vedením konkurujících si generálů de Gaulla a Girauda.

Je nasnadě, že komunisté se budou snažit tento pro ně nevýhodný stav změnit.⁶¹ Při studiu aktivit PCF v tomto období a během Osvobození nezbytně vyvstává otázka, chtěla-li

⁶⁰ NARINSKIJ, Michail M., „J. V. Stalin i M. Terez ...“, op. cit., p. 21

⁶¹ COURTOIS, Stéphane, „Il PCF et la lotta per il potere durante la Resistenza e alla Liberazione“ in *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997, p. 135

PCF převzít moc, eventuelně s jakou strategií. V této souvislosti narážíme na termín dvojí moci (double pouvoir).

Utvořením CNR, ve kterém má PCF na první pohled ne úplně zřejmou převahu⁶², a zároveň postupným získáváním kontroly nad vnějším odbojem ze strany generála de Gaulle se viditelně polarizuje francouzská politická situace. Komunismus a gaullismus, dvě antagonistické veličiny, svádí boj o legitimitu vůdčí síly celonárodního osvobozenického hnutí.⁶³

Zatímco de Gaulle chápe CNR jako reprezentativní orgán *France combattante* (viz pozn. č. 35) na území Francie, komunisté ji vidí jako „úplný a jediný výraz Odboje“, který žádá „na celém území práva a řídicí kompetence provizorního orgánu národní suverenity“, který řídí ozbrojený boj na francouzském území.⁶⁴

Tento antagonismus vede nakonec k příklonění generála de Gaulle spíše k CFLN coby nástroje legitimacy a moci, zatímco PCF se snaží využít CNR pro své záměry – má zastřešit od roku 1943 vytvářené místní orgány moci, tzv. osvobozovací výbory⁶⁵ (CDL a CLL) a ozbrojené vlastenecké milice – složky paralelní k moci státu. K tomuto podrývání autority de Gaulla ze zdola, se v roce 1944 přidává působení shora, jelikož jsou komunisté přizváni k účasti v CFLN v Alžíru.⁶⁶

Klíčovým okamžikem se má stát vylodění Spojenců v Normandii v červnu 1944 a postupné osvobozování Francie. Zatímco komunisté se prostřednictvím CDL a CLL snaží etablovat novou veřejnou správu opírající se o lidové hnutí – vycházející tedy zdola, de Gaulle jmenuje vlastní prefekty a podprefekty, jimž mají být výbory pouze k ruce coby konzultativní orgány – legalita má být v tomto případě obnovována shora.⁶⁷

⁶² Kromě svého vlastního hlasu má v 16 členné CNR PCF k dispozici ještě hlas odborové organizace CGT (skrze jejího předsedu Saillant) a Front national, organizace původně oficiálně zastřešující celé odbojové hnutí, od začátku ale ovládané komunisty, jejíž předseda Villon (úzce napojený na č. 2 PCF Jacquese Duclose) vymohl samostatný hlas. Časem ale dojde k vytvoření užšího vedení, kde již komunisté ovládají 3 hlasy z 5. Cf. COURTOIS, LAZAR, *Historie du parti...*.

⁶³ Jak píše Stéphane Courtois, Francie trpí tou dobou „přebytkem legitimacy“ – sváří se zde jednak legitimita maršála Pétaina coby hlavy Francouzského státu, stále ještě uznávaného zahraničními mocnostmi, s legitimitou generála Girauda, velitele Francouzské severní Afriky, jediného osvobozeného území Francie, s legitimitou Spojenci odmítaného generála de Gaulla uznávaného za hlavu odboje, kterému ale fakticky dominují komunisté. Do zásadního střetu se od roku 1944 dostanou legitimita gaullistická a komunistická. Cf. COURTOIS, Stéphane, „Il PCF e la lotta...“

⁶⁴ Citováno in COURTOIS, Stéphane, „Il PCF e la lotta...“, op. cit., p. 135

⁶⁵ CDL – *Comité départemental de libération* neboli Departementní/Okresní výbor osvobození a CLL – *Comité local de libération* neboli Místní výbor osvobození. Funkcí by se tyto orgány daly asi přirovnat k národním výborům utvářeným po válce v Československu.

⁶⁶ Zástupci komunistů, kterými jsou Fernand Grenier a François Billoux, byli vyzváni již v roce 1943, tak dlouho trvaly tahanice o křesla. De Gaulle odmítl světit jim důležité posty vojenského charakteru.

⁶⁷ Ve stejné logice jsou de Gaullem v červnu 1944 integrovány do francouzské armády oddíly FFI (*Forces françaises intérieures*, Francouzské domácí síly), spojující různé ozbrojené odbojové organizace; včetně komunisty ovládaných FTP (*Franc-tireurs et partisans*). Komunisté chtějí zachovat autonomii FTP a svoji

Pro tuto taktiku dvojího působení zdola i shora Jean-Jacques Becker zavedl pojem dvojí moc (*double pouvoir*)⁶⁸, který uplatňuje právě pro období od 1943, kdy jsou komunisté jak v CNR, tak CFLN, zároveň vytváří národní výbory a milice.

V tomto napjatém okamžiku přichází podle některých autorů okamžik pro národní povstání. Podle Stéphana Courtois je představa komunistů taková, že s osvobozením měst a venkova vlastními silami odboje, bez intervence armád spojeneckých nebo francouzských, povstání v obyvatelstvu vyvolá vření a nadšení, které vytvoří klima příhodné pro revoluci.⁶⁹ Je přesvědčen, že zamýšlená komunistická revoluce se nekonala kvůli neúspěchu národního povstání (které nepodpořila hlavně dělnická třída ve městech). Jean-Jacques Becker si myslí něco jiného - komunistická strategie sestávala v prolnutí první moci tou druhou a nikoli v pokusu o povstalecké dobrodružství, které s sebou neslo vážný risk a destrukci strany v případě neúspěchu.⁷⁰

Jestliže připustíme, že se komunisté o povstání pokusili, ačkoliv k tomu dle některých autorů neměli důvod⁷¹, nabízí se otázka, zda v taktice dvojí moci PCF pokračovala i nadále po nezdaru jimi očekávané revoluce. Podle Beckera ne, podle Courtois ano – projevovala se v infiltraci organizací seskupujících masy jako odbory či mládežnické spolky (Stalin v rozhovoru doporučuje odstranit slovo „komunistická“ ze jména organizace mládeže, aby přilákala více lidí), schování zbraní po rozpuštění milic (proč schovávat, když nemám v úmyslu je použít?!), ale i infiltrace armády, policie a složek státní správy.

Faktorem neúspěchu komunistické snahy o převzetí moci může být i působení osobnosti generála de Gaulla, který postupně přetahuje na svoji stranu většinu populace. Posledním střetem je aféra vlasteneckých milic, které generál přikáže v říjnu 1944 rozpustit. Ozbrojené „lidové“ složky organizované komunisty, které již nějakou dobu provádějí divoké čistky v zemi, soudíce podle „revolučního svědomí“, jsou nebezpečným konkurentem státní moci a naopak podporou mocenských ambicí komunistů. Po týdnech nemalého napětí komunisté nakonec akceptují rozpuštění milic.

kontrolu nad FFI, dávají proto proti všem rozkazům i vojenské logice povel k zahájení osvobození francouzských měst, které skončí v mnoha případech masakry obyvatel navráťivšími se Němci. Stejně tak jako paralelně fungující vlastenecké milice budou oddíly FFI rozpuštěny až na podzim 1944. Po celou dobu ale komunisté zároveň zasedají ve vládě.

⁶⁸ BECKER, Jean-Jacques, *Le Parti communiste veut-il prendre le pouvoir...*, op. cit.

⁶⁹ COURTOIS, Stéphane, „Il PCF e la lotta...“, op. cit.

⁷⁰ BECKER, Jean-Jacques, *Le Parti communiste veut-il prendre le pouvoir...*, op. cit., p. 138-139

⁷¹ NARINSKIJ, Michail, „J. V. Stalin i M. Torez...“ op. cit.; WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit., p. 29

To však již máme na scéně o jednoho důležitého hráče navíc – vrací se Maurice Thorez.⁷²

3.2 PCF vládní stranou (*parti de gouvernement*)

Z Moskvy se generální tajemník PCF vrací 27. listopadu 1944. Poučen, jak dnes již víme, Stalinem o nutnosti nového přístupu k situaci ve Francii, poprvé veřejně vystupuje o tři dny později na pařížském Zimním velodromu (*Vel[odrome] d'Hiv[er]*). Užaslým masám zde v proslovu obsahově odpovídajícím čerstvému rozhodnutí politbyra, jehož hlavní linií je „vést válku, znovu vytvořit armádu, obnovit průmysl: rozbít pátou kolonu a pro to vše jednotu“⁷³, představuje novou tvář PCF. Od teď se strana prezentuje jako „pozitivní, státotvorný element francouzské politické scény“.⁷⁴

Hlavními body nové komunistické politiky jsou, v souladu s obsahem rozhovoru se Stalinem, jednotný stát, policie a armáda⁷⁵, urychlené obnovení válkou zdevastovaného průmyslu, spolupráce s de Gaullovou vládou a jednání o sloučení se socialisty. Veřejně potvrzena bude tato nová strategie na X. sjezdu strany, v červnu 1945.

Předznamenán již jarními komunálními a zářijovými kantonálními volbami, volební výsledek PCF při referendu z 21. října 1945⁷⁶ znamená pro stranu triumf – s 26,3% hlasů se stává první stranou Francie. Zároveň ale nedokáže zamezit plánu generála de Gaulle omezit postavení čerstvě zvoleného shromáždění jen na ústavodárnou roli, ani prosadit Maurice Thoreze na post předsedy vlády, kterým je potvrzen de Gaulle. Rozhodne se nárokovat alespoň jedno ze 3 důležitých ministerských křesel – Vnitro, Zahraničí nebo Válku (Obranu). Nakonec PCF získává 5 ministerstev včetně místopředsednictví vlády pro svého generálního tajemníka, jsou to ale „jen“ ministerstva ekonomické povahy, což není v momentální složité hospodářské situaci vděčná pozice, a nově vytvořené Ministerstvo zbrojení, které je ovšem

⁷² De Gaulle ve skutečnosti šikovně spojil otázku milicí s Thorezovým návratem. Autoři se shodují, že tolik potřebnou milost pro generálního tajemníka podmínil právě uklidněním situace kolem milicí.

⁷³ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 214

⁷⁴ VOSÁTKA, Ondřej, *Francouzský komunismus 1944-1947*, bakalářská práce IMS FSV UK, Praha 2003

⁷⁵ V souvislosti s jednotou institucí je ovšem třeba zmínit politiku infiltrace těchto orgánů, kterou ve skutečnosti komunisté praktikovali s cílem posílit svoji pozici. Obsazování postů svými lidmi provozují sice všechny politické strany, u PCF „entrisme“ byl promyšlenou taktikou, kdy její členové inkognito vstupovali do jiných organizací s cílem působit na jejich rozhodování.

⁷⁶ Ústavní vývoj IV. republiky přesahuje téma naší práce. Blíže například BERSTEIN, WINOCK, *La République recommencée...*, op. cit.

zbaveno jakékoli opravdové vojenské kompetence. Konflikt PCF – de Gaulle opět ožil, generál se brání svěřit jim strategický post.⁷⁷

Ústřední výbor PCF se rozhoduje nic otevřeně nepodnikat proti generálovi, ale zároveň mu „nebránit v odchodu“⁷⁸. O pravé povaze vztahu s generálem spíše ale svědčí deníkový záznam komunisty Marcela Cachina⁷⁹, který si poté, co de Gaulle 20. ledna 1946 rezignuje na premiérské křeslo v souvislosti s podporou socialistů komunistickému návrhu ústavy, zapisuje: „*Dostali jsme de Gaulla, aniž bychom vystrašili obyvatelstvo.*“⁸⁰ Jeví se tedy, že PCF celou dobu směřovala k odstranění generála.

V dalších měsících zůstává politický vliv PCF stále velký, a i když se jí nikdy nepodařilo dosáhnout vlastního kabinetu a ve volbách 2. června 1946 musí první místo přenechat lidovým republikánům (MRP – *Mouvement républicain populaire*), křivka jejich vládní účasti má nesporně stoupající charakter – od dvou ministrů v de Gaullově prozatímní vládě po 7 ministrů a tři státní tajemníky ve vládě Georgese Bidaulta v červnu až listopadu 1946.

Jestliže PCF svojí účastí ve vládě zrazovala svůj revoluční charakter a komplikovala si vztahy s dělnickou třídou svým lpěním na zodpovědné vládní politice, odsuzováním stávek v zájmu obnovení hospodářství a větší produktivity práce v rámci *bataille de production* neboli boje o výrobu, jednoho z nosných pilířů nové komunistické strategie, pravdou zůstává, že významnou měrou přispěla k prosazení mnohých sociálních reforem, včetně dodnes fungujícího systému sociálního zajištění Sécurité sociale, za které získala důležité sympatie mas. Uznání si v tomto ohledu získával hlavně komunistický ministr práce Ambroise Croizat. V průběhu svého působení ve vládě socialistům PCF přistoupila také na politiku znárodnování, i když s ní ideově původně nesouhlasila.

Musíme se ale stále ptát, jaká byla očekávání samotné PCF od účasti ve vládě – jednalo se o propracovanou taktiku směřující výhledově k převzetí moci, nebo vsutku národní zájmy? Legalismus PCF je podle Irwina Walla opravdový a nezpochybnitelný, podle

⁷⁷ Svůj význam ovšem mělo i obsazení hospodářských míst komunisty; de Gaulle se mohl oprávněně domnívat (a dokáže to budoucí přístup komunistických ministrů k jejich vládním odpovědnostem), že komunisté, aby „sami sebe neznemožnili“ coby vládní stranu, budou sami aktivně tlačit na odbory, bojovat proti stávkám a hájit co nejrychlejší obnovu ekonomiky.

⁷⁸ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 224

⁷⁹ Člen PCF od jejího vzniku v Tours 1920, šéfredaktor stranických novin L'Humanité, člen politbyra a jeden z nejzasloužilejších členů strany.

⁸⁰ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit.

Philippa Butona jen jedna z možných taktik PCF.⁸¹ Nakolik byl takový přístup původní? Existovala francouzská cesta k socialismu?

3.3 Francouzská cesta k socialismu – původní myšlenka?

10. listopadu 1946 se konají volby do prvního řádného parlamentu IV. Republiky. PCF se vrací na výsluní a vítězí s rekordními 28,3% hlasů. O 4 dny později veřejně nárokuje premiérské křeslo pro Maurice Thoreze. Ačkoliv se ho nedočká, přeci jen situace není srovnatelná s prvním podobným pokusem PCF v říjnu 1945 – nejenže tentokrát nikdo kandidaturu nezpochybní, navíc ani nepostaví protikandidáta a socialisté jsou dotlačeni k uvolnění hlasovací disciplíny svého parlamentního klubu. 18. listopadu, tedy ještě v době vzrušené agitace kolem možného Thorezova předsednictví, vychází v britských novinách *Times* článek⁸², kde komunistický vůdce nejenže vystupuje jako rozvážný státník uklidňující politické vášně, ale hlavně rozvíjí myšlenku francouzské cesty k socialismu, k nové a lidové demokracii.

Mimo jiné Maurice Thorez prohlašuje: „*Volby 10. listopadu znovu podtrhly národní a demokratickou povahu PCF, hluboce zakořeněné v lidových vrstvách, ve městě a na venkově.(...) Pokrok demokracie na celém světě, navzdory vzácným výjimkám, které potvrzují pravidlo, dovoluje zvažovat jiné cesty k socialismu než tu následovanou komunisty ruskými. V každém případě, cesta je nezbytně odlišná pro každou zemi. Vždy jsme byli přesvědčeni a prohlašovali, že francouzský lid, při vědomí své slavné tradice, si sám najde cestu k větší demokracii, pokroku a sociální spravedlnosti.*“⁸³

Tato cesta má podle Thoreze jít skrze aplikaci demokratického programu⁸⁴ zahrnujícího nacionalizace, jednotu dělnických a republikánských sil a vytvoření Francouzské dělnické strany spojením socialistů s komunisty (POF – Parti ouvrier français) – to vše pak vyústí v novou a lidovou demokracii.

V ideologické oblasti Maurice Thorez většinou nevykazoval ani originalitu, ani inovaci.⁸⁵ V otázce cesty k socialismu ve Francii mu však tyto zásluhy přiznávají leckdy

⁸¹ WALL, Irwin, *French Communism...*, p. 29; BUTON Philippe, „L'éviction des ministres communistes“ in BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre (dir.), *L'année 1947*, Preses de Sciences Po, Paris 2000

⁸² Integrovaně přetištěn v *L'Humanité* o den později.

⁸³ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez*, Preses de Sciences Po, Paris, 2000, pp. 253-277. Citace převzaty z této knihy.

⁸⁴ ...tedy takového, který nevytéká střední třídou... – WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit., p. 47

⁸⁵ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez...*, op. cit.

byly a dodnes v úsudku nejsou historici zajedno. A vskutku, Thorezův projev může působit jako odraz úspěšné integrace strany do stávajících socio-politických struktur a logický důsledek dlouhodobé politické strategie.⁸⁶

Thorez nezmiňuje diktaturu proletariátu – neznamená to ale, že ji úplně zavrhuje. 8. června 1947 v projevu k delegátům konference Federace PCF departmentu Seine praví: „*Je to odsouzení diktatury proletariátu, jak prohlašují někteří soudruzi? V čem je možné vidět takové odsouzení? Faktem je, že v podmínkách historického vývoje, např. v Polsku a v Bulharsku, nebylo potřeba nastolit diktaturu proletariátu.*“

Myšlenka je tedy jen prohlášena za nepotřebnou v těch zemích, kde je státní aparát ve službě dělnické třídy. Nezávislost francouzského komunismu na Rusku Thorez dále zdůrazňuje v prohlášení pro americký tisk: „*Komunismus se ve Francii zrodil před 100 lety, ruští komunisté dokonce kolikrát přiznali inspiraci francouzskými revolucemi. Každá země se vyvíjí podle svých vlastních tužeb. Komunismus nemůžete vyvážet jako parfém.*“

Jakkoli dále připouští ochotu učit se od Sovětů, zdá se, že se Thorez vzdaluje od modelu představovaného říjnovou revolucí, tj. násilného uchopení moci menšinou, který měli následovat všichni komunisté. V podání sympatizujících historiků je toto známkou, že PCF ze své vlastní iniciativy a vlastní silou, za cenu ideologických dilemat, vyvinula vlastní původní cestu k socialismu, uvědomujíc si specifičnost francouzských zájmů (za všechny Irwin Wall). Jiní historici to nevidí tak jednoznačně (Marc Lazar, Philippe Buton) a k jejich stanoviskům se kloníme i my. O co opírají svoji tezi?

Za prvé, termín není novem v rámci mezinárodního komunistického hnutí. Historie tohoto pojmu jde ve skutečnosti až k velkému obratu v roce 1935, kdy Kominternu vyhláší nový kurz spolupráce se socialisty, který se projeví v lidových frontách ve Španělsku a Francii. Generální tajemník Kominterny, Bulhar Georgij Dimitrov jasně říká na VII. sjezdu Kominterny v létě 1935, že „*čistá imitace, pouhá kopie metod a způsobů práce, i když používaných sovětskou komunistickou stranou, v zemích, kde ještě převládá kapitalismus, může navzdory všem dobrým úmyslům být ne užitečná, ale škodlivá...*“⁸⁷. Zároveň v ten samý okamžik co Thorez, Palmiro Togliatti v Itálii prosazuje „demokracii pokrokovou“.⁸⁸ Posledním argumentem, rovněž podstatným, je že v tu dobu se ve většině zemí střední a východní Evropy začínají prosazovat „lidové demokracie“ pod sovětským patronátem.

⁸⁶ WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit., p. 47

⁸⁷ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez...*, op. cit., p. 258

⁸⁸ Nehledě na minulost Togliattiho, zasloužilého funkcionáře Kominterny, který se na formulaci nového kurzu ve 30. letech podílel.

Ve světle výše zmíněného Thorezovo prohlášení tedy nepřesahuje hranice teorie obecně přijímané komunistickým hnutím a opět sleduje linii sovětské politiky. Vždyť i sám Stalin mluví v roce 1946 o „specifické cestě k socialismu“ bez občanské války a diktatury proletariátu.⁸⁹ Je možné přese všechno vidět v něm nějaký význam? Je to poprvé, co jsou taková stanoviska na cestu k socialismu poprvé otevřeně ve Francii formulována. Odráží také ducha doby a moment strany a muže angažovaných ve vládní činnosti, účastnících se aktivně hospodářské obnovy země a pokračujících v „galikanizaci“, tj. pofranštění, komunistického fenoménu.⁹⁰ Slovy Annie Kriegel Thorezův projev nicméně zvonil hrana „national-thorezismu“, představoval „konečnou formu thorezského snu, na pokraji zhroucení, o šťastném a pokojném vzestupu PCF na místo strany mesiášsky přislíbené, která ztělesní Francii, Republiku, dělnickou třídu, socialismus ve svazku se svobodou“.⁹¹

Projev tedy neznamenal velký teoretický obrat – novou linii PCF, jako spíše výraz momentálních potřeb a situace, ve které se strana nacházela. Konečně i uvnitř PCF nebyla projevu přikládána velká důležitost, vrátila se k němu až po roce 1956, po XX. sjezdu KSSS, na kterém Chruščov „odhaluje“ a odsuzuje stalinský kult osobnosti. Tehdy je projev oprášen a v nové konstelaci příznivější relativní nezávislosti národních komunistických stran PCF „navazuje“ na tezi o francouzské cestě formulované „jasnozřivě“ už po válce.

V roce 1946 ovšem Thorezova prohlášení nijak zvlášť nezapůsobila a v kontextu mezinárodní situace a plíživého začátku studené války snad ani nemohla. Strana ve zdánlivém rozpuku sil se měla do půl roku ocitnout v izolaci, ze které se nevymanila do začátku 80. let. Předtím než přistoupíme k samotnému přelomovému roku 1947, podívejme se na povahu vztahů francouzských komunistů se Sovětským svazem z „vnitřní“ perspektivy PCF.

⁸⁹ REIMAN, Michal, „Stalin po válce...“ Tento Stalinův koncept nicméně vychází z poněkud odlišných premis, než je pokrok demokracie. Podle něj válka a diktatura proletariátu nejsou nutné vzhledem k již dostatečnému oslabení majetných tříd a jejich politické reprezentace v důsledku (druhé světové) války a zásahům sovětské vojenské správy v zemích sovětské zájmové sféry. Tato koncepce je tedy aplikovatelná jen na tyto země. Bylo by jistě zajímavé srovnat základní teze a motivace jednotlivých „cest k socialismu“, které se v těch poválečných letech prosazují ve vícero zemích.

⁹⁰ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez...*, op. cit., p. 260

⁹¹ KRIEGEL, Annie, *Ce que j'ai cru comprendre*, Laffont, Paris 1991, p. 365

4 Vnitřní struktury PCF a Sovětský svaz

Komunistická strana Francie ve „stalinském“⁹² období bývá popisována jako disciplinovaný, cílevědomý monolit oddaný globální strategii vytvořené jeho sovětskými pány.⁹³ Monolit v čele s autokratickým vládcem, který ovšem jen poslušně plní příkazy Kremlu (a Stalina). Pravdou je, že PCF na rozdíl od jiných politických stran nikdy vnitřní situaci, ať již byla jakákoli, na veřejnosti neventilovala. I v letech svého největšího otevření masám a koalicím s jinými politickými proudy si zachovávala navenek konsolidovanou tvář, za níž osobám z vnějšku nenechávala nahlédnout (výstižně mluví Annie Kriegel o „secret du parti“⁹⁴).

Ve skutečnosti ovšem po značnou část své existence PCF trpěla vnitřními neshodami, které ji oslabovaly jako na domácí scéně, tak v rámci mezinárodního komunistického hnutí. V námi sledovaných letech 1944 – 47 byly důvody vnitřních pnutí vícečetné. PCF se poprvé ujala vládních povinností, navíc ve spolupráci s jinými politickými entitami, kompromitující tak svoji pověst revoluční strany. Nová politická linie, čerstvá válečná zkušenost i nový mezinárodní kontext se Sovětským svazem na čelném místě mezinárodní politiky byly jako stvořené pro vyvolávání tenzí. Kromě střetů ve vedení, obzvláště mezi těmi, kteří válečná léta prožili v exilu (moskevském nebo alžírském) a těmi, kteří zůstali ve Francii, se přidává napětí mezi stranou, resp. jejím vedením, a těmi, které má reprezentovat, resp. řadovými členy a sympatizanty, nehledě na tradiční konflikt se zbytkem národní politické scény.

V této části bychom se měli zaměřit na povahu vztahů na vrcholných úrovních strany v jejím stalinském období, poté popsat konkrétní situaci v letech 1944 – 1947, proces rozhodování a roli Sovětského svazu v něm, přístup vedení k členské základně, abychom se nakonec zamysleli nad možným přesahem událostí těchto let a jejich dopadem na budoucí vývoj strany.

⁹² Stalinským obdobím PCF chápeme cca tři desítky let mezi „stalinizací“ strany ke konci 20. let a smrtí J. V. Stalina, resp. XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Toto období se prakticky kryje s předsednictvím Maurice Thoreze, který stranu vedl v letech 1930-1964. Specifikem PCF je i velmi pomalá destalinizace, která se opravdu uskutečňuje až s příchodem Waldecka Rocheta na post generálního tajemníka.

⁹³ WALL, Irwin: *French Communism...*, op. cit., p. 5

⁹⁴ KRIEGEL, Annie: *Les communistes français...*, op. cit.

4.1 Na vrcholu strany

V prvních zhruba 10 letech své existence⁹⁵ francouzská komunistická strana představovala konkurenční prostředí jak na úrovni vedení, tak s ohledem na komunistickou internacionálu (KI).⁹⁶ Tak se po Sémardovi, vedoucím stranu v letech 1926-27, na vrchol dostávají v letech 1928-30 Thorez, poté Barbé, který opět bude vystřídán Thorezem, jehož pozice bude neustále až do r. 1934 zpochybňována André Martym.

Teprve s dovršením stalinizace strany⁹⁷ si v polovině 30. let Maurice Thorez dobývá pozici jednoznačné autority a legitimního vůdce⁹⁸. To ovšem implikuje, že se musí těšit podpoře, resp. uznání Kominterny (a tedy i Moskvy). A Kominternu opravdu v jeho vzestupu sehraje roli v podobě Eugena Frieda. Funkcionář Kominterny, původem československý žid, přijíždí do Francie v roce 1931 coby poradce PCF a v této roli až do války zásadním způsobem ovlivňuje vedení strany, v úzké spolupráci či spíše laskavým patronátem nad Mauricem Thorezem.⁹⁹ Na přelomu 20. a 30. let dochází ke stalinizaci PCF, tedy reformě stranických struktur pod vlivem nového sovětského vedení ve prospěch utužení disciplíny a hierarchizace strany, zavedení demokratického centralismu. Na jednu stranu tento proces PCF vyvádí z jejího dosavadního sektářství, což se ve své vrcholné podobě projeví v politice lidové fronty v roce 1936. Na druhou stranu PCF adoptuje systém řízení strany formou vnitřní krize a čistek jako následku „afér“ ve vedení strany¹⁰⁰. Za Thorezova vedení strana takové velké aféry zažije čtyři: Barbé-Célor (1931), Marty-Tillon (1952), Lecoœur (1954) a Casanova-Servin (1961).

Jakkoli tedy strana navenek vystupuje jednotně, není ušetřena „disidencí“. Annie Kriegel poukazuje na zajímavou skutečnost, a sice že z 32 členů politbyra PCF, kteří v letech 1920-1970 ukončili svoji činnost v něm, celých 15 politbyro opustilo pro „zásadní neshody“ nebo bylo vyloučeno.¹⁰¹

⁹⁵ Vznikla v prosinci 1920 v Tours rozštěpením SFIO – Section française de l'Internationale ouvrière (Francouzské sekce dělnické internacionály), tj. francouzské socialistické strany, kdy většina delegátů sjezdů hlasovala pro připojení ke Komunistické internacionále.

⁹⁶ V této části zhusta sledujeme výklad podaný Stéphanem Sirotem v jeho biografii Maurice Thoreze. Viz bibliografie.

⁹⁷ Blíže k tomuto procesu například relevantní kapitoly in COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit.

⁹⁸ Legitimizace vrcholící vydáním autobiografie Fils du peuple v roce 1936.

⁹⁹ Role Eugena Frieda (zavražděného v roce 1943 v Bruselu pravděpodobně Gestapem) PCF zůstávala po léta tajemstvím. Blíže k této osobnosti KRIEGEL, Annie, COURTOIS, Stéphane, *Eugen Frieda: le grand secret du PCF*, Seuil, Paris 1997

¹⁰⁰ SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez...*, op. cit., p. 246

¹⁰¹ KRIEGEL, Annie, *Les communistes français...* in SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez...*, op. cit., p. 249

Podle Irwina Walla, ani pozice samotného Maurice Thoreze nebyla neotřesitelná. „Nikdy víc než první mezi rovnými v politbyru, musel bojovat proti svým kolegům, a i svým sovětským patronům, chtěl-li prosadit svoji politiku lidové fronty vhodnou pro francouzské národní podmínky.“¹⁰²

Rok 1939 uvrhá stranu do chaosu. Nejenže svým „vlastizrádným“ postojem k německo-sovětskému paktu zapříčinila mohutný odliv příznivců, kteří houfně odevzdávají své členské legitimace, se začátkem války a uvržením PCF do ilegality¹⁰³ se komplikuje řízení strany i kontakty s Moskvou.¹⁰⁴ Vedení strany je roztrženo, tím více ještě po červnu 1940 a rozdělení země na zóny. Krátce po vyhlášení války Maurice Thorez opouští Francii a do Moskvy ho postupně budou následovat další důležité představitelé PCF, mj. André Marty nebo Thorezova žena Jeannette Vermeersch. Ve Francii naopak zůstávají organizovat činnost ilegální PCF stranické č. 2 Jacques Duclos, Auguste Lecoer, Charles Tillon a Benoît Frachon. Proč Moskva trvala na přítomnosti Thoreze? Byl natolik důležitý, že nebylo možné riskovat jeho likvidaci v bojích? Nebo to spíše svědčí o Stalinově vůli ukázat, kdo má skutečnou moc a rozhodnutím o tom, kdo povede stranu, úplně si komunisty podrobit?¹⁰⁵ Podobná situace nastane v letech 1950-1953, kdy je Thorez v SSSR na léčení z následků mrtvice a jen obtížně si vyjednává návrat domů, kde je vnitrostranická situace velmi napjatá (důkazem budiž aféry Marty-Tillon a Lecoer). Platnosti druhé hypotézy nahrává, že takové pobyty v SSSR zdaleka nemohly prospět Thorezově pozici ani ve straně, ani na veřejnosti – ještě dlouhá léta mu budou političtí protivníci připomínat jeho „vlasteneckou lásku“ (ale k SSSR) v době války i na začátku 50. let.

Pozastavujeme-li se nad oddaností Maurice Thoreze k SSSR, je nasnadě i odpověď. Maurice Thorez patřil k vlně kádrů, kteří se dostali nahoru na přelomu 20.-30. let, tedy během stalinizace strany. Od přístupu Moskvy se odvíjela veškerá jejich politická kariéra.¹⁰⁶ O tom, jak pevnou oporou stalinismu Thorez byl, svědčí i odmítavý postoj k Chuščovovu odsouzení Stalina v roce 1956 a jen velmi pomalé a neochotné přijetí následné destalinizace. Z této perspektivy je tedy evidentně pochopitelná i ochota vedení PCF pružně reagovat na změnu situace na sklonku války.

¹⁰² WALL, Irwin *French Communism...*, op. cit. Tato formulace ovšem zní poněkud úsměvně ve světle nových dokumentů ze sovětských archivů, za všechny pak rozhovory Stalina s Thorezem

¹⁰³ PCF je vládním dekretem rozpuštěna 26. září 1939.

¹⁰⁴ Vztahům PCF s Komunistickou internacionálou v letech „směšné války“ se věnuje ruský historik V. P. Smirnov. Cf. SMIRNOV, V.P., „Francuzská komunistická partija i Komintern v 1939-1940 gg. Novyje archivnyje materialy“ in: *Novaja i novejšaja istorija* 1/1994; Moskva 1994

¹⁰⁵ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 265

¹⁰⁶ Blíže např. PUDAL, Bernard, *Prendre parti : pour une sociologie historique du PCF*, Presses de FNSP, Paris 1989

Situace v těchto klíčových letech ale zdaleka nebyla tak zřejmá. Vystávají tři problémy. Za prvé, jak se s novou politikou „doporučenou“ Sovětským svazem srovná ta část komunistů, která se aktivně účastnila Odboje a svým výkonem získala, oprávněně, nové revoluční sebevědomí? Za druhé, jak obrat vysvětlit členské základně, kterou je nejprve vzhledem k masivní poválečné obnově třeba nejprve sjednotit a „vychovat“? Za třetí, není přeci jen možné, že existoval Thorezův vlastní politický projekt, nacional-thorezismus, jak o něm mluví Annie Kriegel? Jak vůbec vypadalo působení komunistů ve vládě – rozvraceli ji zevnitř, chovali se zodpovědně, nebo jen zneužívali požitky, které jim jejich postavení přinášelo?

4.2 Po válce

Historikové se vesměs shodují v tom, že uvnitř komunistické strany se vždy střetávaly dva proudy – „militaristický“ a „politický“.¹⁰⁷ Když v listopadu 1944 Maurice Thorez přijíždí z Moskvy s novou politickou linií, je zřejmé, že část strany se bude stavět odmítavě k tomu, co uvidí jako zahazování jedinečné příležitosti uskutečnit svůj revoluční projekt. I když 75 000 obětí je číslo přehnané, svojí činností v Odboji PCF nepochybně významně přispěla k porážce nepřítele, navíc s prestiží SSSR coby vítězné mocnosti má ve válkou zdevastované Francii nepochybně navrch nad zdiskreditovanou pravicí a kapitalismem...

Marc Lazar shledává, že studium dokumentů z archivů PCF bohužel dostatečně neukazuje mnoho z vnitřních diskusí, není ovšem důvod se domnívat, že ke střetům v souvislosti s novou strategií nedocházelo.¹⁰⁸ V PCI, která v tomto období vykazuje nemalé vývojové paralely, totiž tento proces probíhal a je na základě archivních dokumentů doložitelný. Jako jeden z mála francouzských důkazů Marc Lazar zmiňuje paměti Augusta Lecoera, který vzpomíná své nesouhlasné vystoupení na ústředním výboru v r. 1945, ohledně nové alianční politiky PCF a jejího přístupu k horníkům, za něž byl ve straně zodpovědný.

Na druhou stranu, PCF není plně identifikovatelná s PCI, neboť zatímco tato se vyvíjela v podmínkách totalitárního Mussoliniho režimu, PCF měla možnost utvořit se jako masová strana a legitimita vůdce Thoreze byla jistě větší než Togliattiho, který si ji po letech

¹⁰⁷ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit.

¹⁰⁸ LAZAR, Marc, „La strategia del PCF e del PCI dal 1944 al 1947: acquisizioni della ricerca e problemi irrisolti“ in *L'altra faccia della luna...*, op. cit.

exilu musel teprve dobývat.¹⁰⁹ Navíc velká část poválečného vedení strany je zvyklá uznávat Thorezovu autoritu, jsouc tvořena lidmi, kteří stejně jako on na vrchol stranických struktur stoupali ve 30. letech.

Pro pochopení vztahu PCF s Moskvou jsou klíčové právě orgány strany a vztahy uvnitř nich. Navzdory otevření archivů pravá povaha vztahů a kontaktů, jakož i poměr autority či přístup k informacím nejsou ještě dostatečně známy.¹¹⁰ Není ale naštěstí již nutné omezovat se jen na teoretické modely fungování organizací, jako tomu bylo před pádem komunismu.¹¹¹

Je jasné, že jak v době války, tak po ní, úzké vazby PCF a Sovětského svazu přetrvávaly. Rozpuštění Kominterny v r. 1943, kterým Stalin vyšel formálně vstříc Spojencům, neznamenovalo konec koordinace aktivit jednotlivých komunistických stran s Moskvou. Nadále Georgij Dimitrov a jiní činitelé Kominterny vykonávali své funkce, jen byli organizačně převedeni pod zvláštní referát oddělení vnější politiky sovětské komunistické strany. Kromě udržování rádiového spojení¹¹² během války i po ní každý činitel PCF, který pobýval ve SSSR, se scházel se sovětskými představiteli a detailně s nimi rozebíral situaci ve Francii i PCF. Kromě známých rozhovorů Thoreze se Stalinem sovětské archivy obsahují i záznamy jednání např. Benoît Frachona s Michailem Suslovem z r. 1946. Obsahují rovněž korespondenci André Martyho, který pravidelně v těchto letech píše do Moskvy, aby si stěžoval na Thorez a kritizoval jeho politiku. Vyplývá z toho mimo jiné i to, že i v těchto „uvolněných“ letech považuje Moskvu za nejvyšší autoritu ve vnitrostranických sporech!!!¹¹³

Situace ale není jednoduchá ani na nižších úrovních strany. Podle Marca Lazara by ovšem byla mylnou interpretace, podle které je PCF jen dobře promazaným strojem s pevným centrem a poslušnou periferií. S koncem války vyvstává nutnost reorganizace strany, příležitost nastává při X. sjezdu v červnu 1945, kde je veřejně potvrzena nová politická linie. Nejenže je potřeba znovu sjednotit vedení (jehož jednotlivé části si za války během nucené decentralizace zvykly rozhodovat samostatně, což může být potenciálně nebezpečné), je třeba také politicky a ideologicky homogenizovat členskou základnu (obnovenou podle Augusta

¹⁰⁹ I když jsou si tyto dvě nejvýznamnější západoevropské komunistické strany v četných ohledech podobné, vykazují i stejně tolik rozdílů. Kromě rozdílného vývoje – Francouzi v demokracii, Italové v nucené ilegality – jedním z nich je i například ideový odkaz Antonia Gramsciho, který Francouzi postrádají a který by ve stalinské společnosti možná pro své „levičáctví“ ani neobstál, ačkoli se k němu Togliatti vždy hlásil.

¹¹⁰ LAZAR, Marc, „La strategia del PCF e del PCI...“, op. cit.

¹¹¹ Srovnej například disertační práci z pařížských Sciences Po z roku 1987. WEINSTEIN, Kenneth, *Un regard sur les relations PCF-PCUS 1920-1987*, Mémoire de D.E.A., IEP, Paris 1987

¹¹² LAZAR, Marc, *Historie du Parti...*, op. cit. Také se o něm zmiňuje Stalin v rozhovoru s Thorezem v r. 1947

¹¹³ LAZAR, Marc, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 237

Lecoera z 90% oproti roku 1938).¹¹⁴ To vše prostřednictvím kolektivní paměti¹¹⁵, patřičně přikrášlené, včetně příslušné oficiální verze události let 1939-1941, které budou líčeny jako boj za národní zájmy Francie.

Jestliže se novou strategií daří vnutit masám a ty, i když zmateně, akceptují komunistické působení ve vládě, jak se k němu stavějí kádry?

O účasti ve vládě, jak již bylo naznačeno výše, existovaly rozepře ve vedení strany. Reflektovaly rozdělení mezi komunisty „alžírskými“ (Marty – od r. 1943, Billoux, Fajon), „moskevskými“ (Thorez, Vermeersch) a „pařížskými“ (Duclos, Frachon, Tillon). Alžírští komunisté podle Walla byli pesimističtí k vyhlídkám strany při působení ve vládě. Pařížští komunisté zase byli zvyklí řídit si své záležitosti sami a jejich pohled na zdroj moci (podle nich vychází z mas, ze zdola, v logice národního povstání) nesouhlasil s akceptací zavedených institucí stranou. Thorez byl „rozerván mezi pragmatickým státníkem a sektářským revolucionářem“¹¹⁶ Ale hlavně oportunista.

Zajímavým jevem je, že ačkoli tedy zrazovali dělnickou třídu, jejich koaliční partneři ve vládě jejich práci vesměs chválili. A vskutku prosadili mnohé reformy, které usnadnily život pracujícím vrstvám.

Je tedy možné, že věrnost SSSR a jeho režimu nevyklučuje způsob myšlení vycházejícího z politické tradice francouzského socialismu, kde zákonná a parlamentní cesta uchopení a výkonu moci je akceptována, a že tedy existoval nacional-thorezismus?

Annie Kriegel tvrdí, že PCF bez Moskvy a mezinárodního komunistického hnutí by nikdy nebyla, tím čím se stala, neboť bez nich ztrácí svůj *raison d'être* a nemá tedy ani smysl hovořit o PCF bez Moskvy.¹¹⁷ Komunistická strana se tedy nemohla vymanit z vlivu SSSR, zároveň ale chtěla splynout s Francií v jeden národ, což se jí právě v letech 1944 – 1947 dařilo.

V souvislosti s presumovaným nacionalismem komunistů Marc Lazar nabízí i dvě interpretace rozhovorů Stalin-Thorez. Podle první je nová strategie plně podmíněna sovětskými zájmy, Thorez jen poskytne „výplň“ do rámce nastaveného Stalinem. Je ovšem

¹¹⁴ O rozměru obnovy strany svědčí i stav ve vrcholných orgánech strany: Ze 70 členů ÚV zvoleného na sjezdu je 40 nováčků (57%) – nejvíce v historii strany. Z 12 členů politbyra je nových 7.

¹¹⁵ Otázkou komunistické kolektivní paměti (což chápeme ne jako skutečnou vzpomínku na události, ale spíše jako sociologickou konstrukci, kde jsou děje a osoby archetypizovány a ovlivněny momentální historickou a politickou potřebou) se zabývá například Marie-Claire Lavabre ve své knize *Le fil rouge*. Cf. LAVABRE, Marie-Claire, *Le fil rouge: sociologie de la mémoire communiste*, Preses de la FNSP, Paris 1994. Jedním z prvních, kdo se kolektivní paměti zabýval, byl francouzský sociolog Maurice Halbwachs. Cf. HALBWACHS, Maurice, *La mémoire collective*, PUF, Paris 1950

¹¹⁶ WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit., p. 32

¹¹⁷ KRIEGEL, Annie, „Il PCF, Thorez e la Francia“ in *L'altra faccia della luna ...*, op. cit.

také možná interpretace, podle které Thorez Stalina inspiruje, neboť si uvědomuje oboustrannou prospěšnost francouzsko-sovětské spolupráce, resp. spolupráce komunistů s ostatními.¹¹⁸ To by odpovídalo citlivosti, s jakou Thorez vnímal národní prvek, proživit mimo jiné německou agresi za první světové války a přesvědčen, že spolupráce SSSR s Německem není trvale udržitelná, jak tvrdí Annie Kriegel.¹¹⁹

Úzké vazby se SSSR jsou tedy nezbytné, ale pro PCF neznamenají všechno. Tomu by nasvědčovala i stabilita komunistického elektorátu, jehož stavy moc nekolísají, ať už bude SSSR spojencem nebo nepřitelem.¹²⁰

Interní konflikty v PCF, které v těch letech ustoupily v zájmu účasti na vládě, pak naplno propuknou po začátku studené války, kdy se strana ve snaze chránit se a konsolidovat zevnitř uchyluje k ideologickému utužování a stahuje se zpět do sebe. Tento proces nakonec vyústí v aféry jako Marty-Tillon v roce 1952 nebo Lecoeur 1954, tedy kritiku a/nebo vyloučení jedněch z nejzasloužilejších členů francouzského komunistického hnutí.

Předznamenává je již vývoj v roce 1947. Marc Lazar¹²¹ zmiňuje záznam jednání ústředního výboru strany v říjnu 1947, tedy po založení Kominformy a při něm provedené kritice PCF, který se týká komunistického odboje (viz 5.3). Thorez podporovaný Vermeersch a Tillonem prudce útočí na Fernanda Greniera ohledně jeho účasti v de Gaullově vládě během války. Podle kritiků nedostatečně reprezentoval PCF u de Gaulle, měl důrazněji naléhat na omilostnění a návrat Thoreze z Moskvy, PCF neprokázala dostatečně kontinuitu své strategie v letech 1939-41 (stále tedy jsou snahy o vymazání ostudné německé epizody). Vysvětlením takového Thorezova postupu může být spíše snaha setřást ze sebe vinu za dosavadní politiku PCF, které byl strůjcem a za kterou byli kritizováni v Polsku, tím že ji shodí na své soudruhy. Zároveň se obrací proti komunistům z Alžíru, se kterými se mohl v minulosti rozcházet, zatímco se nacházel quasi-nuceně v Moskvě. Využívá tedy situace ke konsolidaci vlastní moci uvnitř strany a zároveň redefinici svého místa v mezinárodním komunistickém hnutí. Je totiž ohrožován – ve straně André Martym, se kterým už od roku 1939 je nucen se o první místo dělit a přitom s ním měl vážné rozpory. (V rozhovoru se Stalinem pak bude poukazovat na referát Martyho na zasedání ÚV a jeho „pomýlená stanoviska“.)

¹¹⁸ LAZAR, Marc, „La strategia del PCF e del PCI...“ in *L'altra faccia della luna...*, op. cit.

¹¹⁹ KRIEDEL, Annie, „Il PCF, Thorez e la Francia“ in *L'altra faccia della luna...*, op. cit.

¹²⁰ Cf. COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 426

¹²¹ LAZAR, Marc, „Communisme français et communisme international“ in BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *L'Année 1947*, Presses de Sciences Po, Paris 2000, p. 370

5 Rok 1947

5.1 Studená válka začíná na kulturní frontě

Ke konci roku 1946 komunisté zdánlivě zažívají úspěch, žádají premiérské křeslo pro Maurice Thoreze, mluví o francouzském partikularismu a hlásají novou lidovou demokracii. Zároveň ale v kulturní oblasti dochází k důležité změně – přitvrzení ve prospěch jednotného pohledu na estetiku – „socialistického realismu“. Poté, co se podíváme na vztah PCF a „intelektuálů“, pokusíme se pochopit, co tato změna znamená v kontextu tehdejší mezinárodní situace a vztahů se SSSR.

Jestliže před válkou PCF přitahovala intelektuály a umělce coby politická a společenská avantgarda, není to nic proti tomu, jaký dopad má v těchto kruzích bezprostředně po válce. Přitahování optimistickým výkladem dějin, touhou po sociální spravedlnosti či zklamání „pravicovými“ ideály zdiskreditovanými válkou a oslnění heroickým výkonem SSSR a komunistů v odboji, zástupci francouzského kulturního života vyjadřují podporu PCF ve velkém. Pro členskou legitimaci si v prvních poválečných letech jdou takové osobnosti jako Paul Eluard (který se do PCF vrací), Pablo Picasso, Frédéric Joliot-Curie, Fernand Léger, jiní se pak stávají tzv. *compagnons de route*, souputníky, kteří bez členské karty sympatizují s PCF a podporují ji. Rozmach zažívá PCF i v prestižních vzdělávacích institucích, kde například 10% studentů Ecoles normales supérieures¹²² tvoří komunisté, mezi nimi taková budoucí zvučná jména jako historikové Annie Kriegel, Maurice Agulhon, Emanuel Le Roy Ladurie a další¹²³. Četná periodika jsou pod komunistickým vlivem, mezi nejvýznamějšími *Lettres françaises* pod vedením spisovatele Louise Aragona. Vedení PCF pochopitelně veškeré hnutí sleduje se zájmem a pozorně a aktivně k němu přistupuje. Odsuzuje pronikání amerických vlivů do francouzské kultury, podporuje intelektuály a pracovníky v kultuře v organizování se do syndikátů a odborových organizací pod svým vlivem¹²⁴. Kulturní doména je tedy sledována, je ale třeba říci, že PCF nezasahuje přímo do formy projevu intelektuálů – žijí v relativní svobodě.

¹²² Ecole normale supérieure – jedna z „grandes écoles“, francouzských elitních vysokých škol neuniverzitního typu. ENS vzdělávají budoucí středoškolské a vysokoškolské pedagogy, zaměstnance státní správy, vědce. Nejprestižnější z ENS je ta pařížská, sídlící v Rue d'Ulm.

¹²³ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 243

¹²⁴ Za všechny *Union nationale des intellectuels* – Národní svaz intelektuálů (zal. 1945), v jehož čele stojí nejdříve Frédéric Joliot-Curie, posléze Louis Aragon.

Změna nastává ke konci roku 1946. Louis Aragon se vrací z několikaměsíčního pobytu v SSSR a na stránkách *Lettres françaises* rezolutně prohlašuje, že existuje jen jediná správná estetika – ta komunistická, a tedy realismus. V prosinci 1946 definitivně na stránkách *L'Humanité* prohlašuje, že PCF není neutrální v otázkách umění a literatury.

Jak je možné, že se to děje v okamžiku, kdy politika PCF zdá se být přesně opačná? Dá se navíc mluvit o dvou táborech v umění, tak jak se později bude o nich mluvit v politice? Pierre Milza¹²⁵ zastává názor, že všechny umělecké proudy, ať levé či pravé, se zaštiťují francouzskými tradicemi a velkými jmény francouzské historie, jako Zola a další. Všichni společně pak odsuzují pronikání amerických vlivů do kultury. Znamená to tedy, že toto kulturní přitvrzení má přímou souvislost s politikou?

Podle dvojice Lazar-Courtois existují dvě hypotézy¹²⁶. Jedna, kterou zastává např. Philippe Buton, má za to, že popisovaný vývoj je spíše reakcí PCF na vnější uvolňování a rozšiřování politických aliancí, prostřednictvím které se strana snaží upevnit zevnitř, aby odolala. Marc Lazar naopak zastává ve svých *Dějínách PCF* názor, že toto zostření poměrů reagovalo na obdobnou situaci v SSSR a předznamenalo přitvrzení ideologické, které mělo následovat v dalších měsících. Za oběma paradoxně stojí jeden a ten samý člověk, vedoucí ideolog sovětských komunistů Andrej Ždanov. Tak jak v září 1947 při ustavení Kominformy rozdělí svět na dva nesmiřitelné tábory, v jiných projevech zasahuje i do kulturní scény. Předzvukem je již v roce 1934 jeho projev ke sjezdu Svazu sovětských spisovatelů, slavný projev o inženýrech lidských duší, o jejich povinnosti pravdivě zobrazovat socialistický život, vychovávat společnost a vyjadřovat svojí prací její cíle. Obdobně pak po válce následují zásahy do hudby a jiných oblastí kultury.

Proč by tedy PCF nemohla svojí novou kulturní politikou reagovat na vývoj v Sovětském svazu? Tím spíše, když v obdobném duchu se prosazování jediného správného estetického směru – socialistického realismu – ujímají i další komunistické strany v Evropě? Mohla tak opravdu předznamenat nadcházející ideologický konflikt, který měl za několik měsíců nabýt mnohem konkrétnější podoby. Je-li tomu tak opravdu, a nezaspala-li naopak PCF nadcházející střet dvou politických a ideových koncepcí, jak tvrdí někteří autoři¹²⁷,

¹²⁵ MILZA, Pierre, „L'année 1947 dans les combats culturels de la guerre froide“, in BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *L'Année 1947*, Presses de Sciences Po, Paris 2000

¹²⁶ COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 230

¹²⁷ Zejména s ohledem na mohutnou stávkovou vlnu na jaře 1947, kterou komunisté podpořili až dodatečně. Srovnej BUTON, Philippe, „L'éviction des ministres...“, op. cit., p. 349 - *Propásli, že kostky jsou už vrženy; přesvědčovali sami sebe, bagatelizovali úpadek mezinárodních vztahů a stále se drželi svého kalkulu.*; BECKER, Jean-Jacques, *Le Parti veut-il...*, op. cit., p. 355 - *Není nakonec divné to, že chtěli změnit orientaci politiky, nýbrž to, že bylo třeba měsíců, než si uvědomili „podstatu věci“.*

můžeme posoudit až po výkladu událostí přelomu let 1946-47, které nakonec vedly k vyloučení komunistické strany z vlády, do které se nevrátí příštích 34 let.

5.2 Vyloučení komunistů z vlády a sovětská reakce

Rok 1947 zdá se začínat v pozitivním duchu pro PCF. Ačkoli v listopadu nezískali premiérské křeslo, jak doufali, komunisté podpořili socialisty jak v jednobarevném kabinetu Léona Bluma, tak při lednové prezidentské volbě, ze které vítězně vyjde další socialista Vincent Auriol. V nové vládě opět pod vedením socialisty Paula Ramadiera zastává Maurice Thorez post prvního místopředsedy a François Billoux usedá na vytoužené křeslo ministra obrany.

Situace ale tak klidná zdaleka není, ve skutečnosti mají komunisté několik velkých problémů. Prvním takovým je koloniální otázka. V roce 1946 se rozhořívá válka v Indočíně, o několik měsíců později národní hnutí dávají o sobě vědět i na Madagaskaru. Komunisté stojí před dilematem jak skloubit vládní zodpovědnost s presumovaným anti-kolonialismem a internacionalismem, tím spíš, že vietnamské osvobozené hnutí vede starý soudruh, účastník zakládajícího kongresu PCF v Tours 1920 Ho Či Minh. Komunistická strana zpočátku volí politiku provládní, hlasuje pro nastolení pořádku v Indočíně, tj. pro vojenské potlačení Viet-Minhu. Komunističtí ministři hlasují ve vládě pro válečné kredity, ačkoliv komunističtí poslanci hlasování bojkotují. V případě madagaskarského povstání a zbavení imunity malgašských poslanců sice protestují, ale výrazně se proti násilnému potlačení povstání také nepostaví.

Druhou zkouškou komunistů je hospodářská situace ve Francii, kde životní úroveň nepřestává klesat, zatímco ceny stoupají. To je ještě umocněno relativním neúspěchem jednání konference Rady ministrů v Moskvě, kde Francie neobdrží požadovanou kontrolu nad Sárskem a jeho uhlím. Po roztržce nad zmrazováním mezd a hlasování o důvěře vládě, o které Ramadier požádal začátkem května, komunističtí ministři hlasují proti vlastní vládě. Očekávají vládní krizi, demisi Ramadiera a jednání o novém kabinetu, překvapivě se ale 5. května v úředním věstníku dozvídají, že jsou „uvolněni z vládních odpovědností“ a vláda dál pokračuje bez nich.

Hypotéz o pozadí vyloučení komunistických ministrů z vlády existuje několik. Nesporně důležité jsou vnitřní faktory. Podle Irwina Walla se v té době Francie zmítá ve vážné společenské a politické krizi; PCF si v tom okamžiku znovu uvědomuje svoji dělnickou

identitu a shledává, že zájmy dělnické třídy nadále nemůže plnohodnotně hájit, bude-li přitom tvořit součást stávajících mocenských struktur, nehledě na vzrůstající nesouhlas s dosavadní strategií nejen v řadách obyčejných členů strany, ale i ve vedení, kde se opět projevují staré rozdíly z doby Osvobození.¹²⁸ Proto je pro ni vyloučení vlastně ulehčením, pro které dlouho hledali záminku.

Pravdou ale zůstává, že tento vývoj se odehrává na pozadí složité mezinárodní situace, a tak, i když je snad důležitost vnějších vlivů přeceňována, svoji roli určitě sehrály. V průběhu celého roku se vztahy Východ – Západ zhoršují. V důležitém projevu 9. února 1946 Stalin oslavuje triumf své země, za který SSSR vděčí svému systému, vyzdvihovanému coby model. Toto stanovisko přispěje k přitvrzování postoje Západu. Brzy následuje slavný projev Winstona Churchilla ve Fultonu, kterým 5. března 1946 nechává padnout železnou oponu od Štětína po Terst, a o týden později projev amerického prezidenta Trumana, ve kterém vyhlásí doktrínu zadržování komunismu.

Marc Lazar¹²⁹ představuje jednotlivé interpretace odchodu komunistů z vlády. Teorie, kterou, po dlouhá léta docela úspěšně, propaguje samotná komunistická strana a sympatizující autoři, viní z pádu komunistů Spojené státy a jejich snahu zamezit vlivu SSSR, jehož převodovou pákou PCF podle nich byla. Tato verze ale těžko obstojí, přímé důkazy o tom, že by Američané požadovali vyhození komunistických ministrů a podmiňovali jím další hospodářskou pomoc Francii, nejsou. Sama PCF navíc na tuto argumentaci přistupuje až s několikaměsíčním odstupem, poprvé Američany a americký imperialismus viní z nastalé situace až při zasedání politbyra koncem srpna 1947.¹³⁰ Jakkoli Paul Ramadier zřejmě měl na vědomí i pozitivní ohlas, který jeho akce vyvolá, nečinil tak na přímý pokyn. Marc Lazar upozorňuje, že „americká“ verze byla opakovaně vyvrácena významnými autory jako Serge Berstein, Pierre Milza, Jean-Jacques Becker, Philippe Robrieux nebo Irwin Wall.¹³¹

Sovětskou stopu sledují jiní autoři, kteří v jednání PCF vidí hledání záminky k vyvázání se z koalice a návrat k revoluční strategii, to vše na pokyn SSSR, který plánuje rozpoutat kampaň proti americkému imperialismu. Důkazy pro své tvrzení vidí v založení Kominformy na podzim toho roku a v masivním stávkovém hnutí, které zachvátí Francii a je údajně koordinováno komunisty.

¹²⁸ WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit., p. 53

¹²⁹ LAZAR, Marc, „Communisme français et communisme international“ in BERSTEIN, MILZA, *L'Année 1947*, Preses de Sciences Po, Paris 2000

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

Dnes je každopádně známo, že komunisté sami byly situací zaskočeni a po týdny, ba měsíce brali za samozřejmost, že se dříve či později do vlády vrátí.¹³² Sovětské vedení je pak vývojem ve Francii natolik zmateno, že 2. června Andrej Ždanov posílá „jménem sovětských pracujících“ Maurici Thorezovi dopis, ve kterém žádá o poskytnutí informací.¹³³ Mimo jiné píše: „Mnozí si myslí, že francouzští komunisté koordinovali svoji činnost s Ústředním výborem VKS(b). Vy sám velmi dobře víte, že to je omyl a že opatření, která jste zaujali, byla naprostým překvapením pro Ústřední výbor VKS(b). Z toho vyvodíte, do jaké míry nám chybí informace, které by nám pomohly pochopit novou situaci ve Francii a uvnitř komunistické strany, pochopit její taktiku a informovat naše pracující o perspektivách PCF.“¹³⁴

Tato skutečnost svědčí i o tom, že PCF možná opravdu v prvních poválečných letech měla určitou volnost v rozhodování, resp. k ní byla rychlostí vývoje nucena. Nedostatečná informovanost je ale v Moskvě pocítována jako natolik závažný nedostatek, že Stalin začíná uvažovat o způsobu lepší koordinace činnosti komunistických stran. V průběhu léta 1947 se začíná rodit plán na ustavení nové organizace spojující evropské komunistické hnutí.

5.3 Szklarska Poręba - ustavení Kominformy a kritika PCF

22. září 1947 začíná v polské Szklarské Porębě za největšího utajení jednání zástupců devíti evropských komunistických stran.¹³⁵ Na oficiální pozvání polských komunistů (inspirované pochopitelně z Kremlu) se sešli s cílem jednat o „výměně zkušeností a koordinaci činnosti stran“. Výsledkem zasedání bude založení Informačního byra komunistických stran neboli Kominformy a jejího tiskového orgánu „Za trvalý mír, za lidovou demokracii“. Skutečným významem ale bylo hlavně definitivní potvrzení začátku studené války ohlášené v projevu Andreje Ždanova o mezinárodní situaci, kde rozdělil svět na dva nepřátelské tábory. Druhým momentem, po dlouhá léta utajovaným, pro nás ale o to důležitějším, byla tvrdá kritika, které byly za svoji činnost vystaveny komunistické strany Itálie a Francie.

¹³² Tuto hypotézu hájí Marc Lazar v Dějinách PCF a dokazuje ji mimo jiné tím, že ještě v létě a při zasedání Kominformy se komunisté označují za vládní stranu, *parti de gouvernement*.

¹³³ Tento dopis je o pár dní později rozeslán vedení některých dalších evropských komunistických stran, mimo jiné KSČ. V jejich archívech opis předmětného dopisu najde v 90. letech historik Karel Bartošek a uveřejní ve své knize *Les aveux des archives*.

¹³⁴ BARTOŠEK, Karel: *Les aveux des archives: Prague-Paris-Prague, 1948-1968*, Seuil, Paris 1996

¹³⁵ Sešli se představitelé VKS(b) a komunistických stran Jugoslávie, Polska, Československa, Maďarska, Bulharska, Rumunska a Francie s Itálií, coby jediných ze západoevropských komunistů.

Znepokojena vývojem vládní krize ve Francii, Moskva reaguje již v červnu 1947. Vyloučení komunistů z vlády je ale impulsem k další aktivitě směřující k upevnění kontaktů mezi komunistickými stranami, a tak, ačkoli rezolutně odmítá „oživování“ Kominterny, Stalin trvá na ustavení nějakého orgánu poradního typu, kde by bylo možné konzultovat společný postup.¹³⁶

PCF odjeli do Polska reprezentovat Jacques Duclos a Etienne Fajon. Stejně tak jako v PCI Togliatti, i Maurice Thorez zůstal doma. Mnozí autoři to vysvětlují jejich prozíravostí, kdy v očekávání kritiky nechtěli být přímo spojováni s chybnou politikou stran, které vedli.¹³⁷

První kritika PCF zazní již v projevu Andreje Ždanova o mezinárodní situaci. V části, která poté byla vypuštěna nejen v oficiální verzi pro tisk, ale i v samotném protokolu o jednání a dochovala se jen v osobních písemnostech Ždanova¹³⁸, mluví o „některých činitelích sesterských stran“ a vytýká jim „neustálé zdůrazňování jejich nezávislosti na Moskvě“, místo toho aby „jednohlasně projevíli podporu mírumilovné a demokratické politice Moskvy“.¹³⁹ Jednoznačně naráží na to, že PCF s Moskvou nekonzultovala své kroky předcházející jejich vyloučení z vlády.

V referátu, který francouzští komunisté poté (stejně jako ostatní delegáti) přednesou o situaci v zemi a o činnosti jejich strany¹⁴⁰, je zřejmá snaha Duclose podat situaci tak, aby vyzněla příznivě pro PCF. Momentální zpomalení výroby ve Francii přičítá negativnímu dopadu vyloučení komunistů z vlády na motivaci pracujících tříd, popisuje stále rostoucí vliv amerického kapitálu na francouzskou ekonomiku a jako důvody odchodu z vlády uvádí neslučitelnost zájmů PCF s protidělnickou politikou Ramadierova kabinetu a jeho štvavou zahraniční politikou. Naznačuje tedy, že PCF nemohla pokračovat ve vládě, aniž by zrazovala své svědomí, a hledala záminku jak se z vládních povinností vyvázat. Rovněž politiku strany v době Osvobození (tedy spolupráci s de Gaullem a socialisty na úkor ozbrojeného převzetí moci) hájí jako správnou.¹⁴¹ Celkově projev vyznívá ve stejném duchu jako závěry

¹³⁶ O skutečné povaze „konzultací“ není třeba pochybovat – Moskva by v nich měla hlavní slovo. GIBJANSKIJ, Leonid „Kak vznik Kominform. Po novym archivnym materialam“ in *Novaja o novejšaja istorija 4/1993*, Moskva 1993, op. cit., p. 141

¹³⁷ Irwin Wall dokonce s odkazem na Philippa Robrieux tvrdí, že Togliatti dopředu věděl nebo tušil, co se chystá, a poradil Thorezovi, aby nejezdil. WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit.

¹³⁸ GIBJANSKIJ, Leonid, „Kak vznik...“, op. cit. Nasvědčuje to i o důležitosti, jakou přikládali komunisté vnějšímu zdání jednoty hnutí? Stejně se děje v případě Ždanovova dopisu, který si Maurice Thorez může jen přijít na sovětskou ambasádu přečíst a udělat výpisky. Originál bude zničen. (NARINSKIJ, M.M., „J.V.Stalin i M. Torez...“, op. cit.)

¹³⁹ GIBJANSKIJ, Leonid, *Kak vznik Kominform...*, op. cit.

¹⁴⁰ ...a který Ždanov v telegramu Stalinovi ohodnotil jako špatný v porovnání s ostatními. GIBJANSKIJ Leonid, „Kak vznik Kominform...“, op. cit.

¹⁴¹ PROCACCI, Giuliano (ed.), *The Cominform: minutes of the three conferences 1947/1948/1949*, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano 1994, p. 115-127

červnového sjezdu PCF ve Štrasburku, kde Maurice Thorez prohlásil, že PCF nadále zůstává vládní stranou.¹⁴²

Poněkud překvapivě možná, nejtvrdší odsouzení Francouze čekalo od Jugoslávců.¹⁴³ Ti v osobě Titových nejbližších spolupracovníků Djilase a Kardelje vytkli PCF její činnost v době Osvobození a hlavně to, že neuskutečnila v roce 1944 povstání a neuchopila moc. Zároveň ale také, že nedostatečně bojují proti americkému imperialismu a pomýleně si myslí, že zájmy dělnické třídy mohou nejlépe bránit vládní cestou.¹⁴⁴

Na konferenci se Duclos nakonec jménem strany uchýlil k sebekritice a akceptoval výtky adresované PCF, hlavně ty týkající se nepochopení úlohy PCF ve vládě a nedostatečné agitace proti americkému vlivu. Jak uvidíme později, výtky jim adresované nicméně zanechaly ve francouzských komunistech pocit hořkosti a nespravedlivého obvinění. To, že si asi pokládali otázku, jak je možné, že jsou kritizováni za postup přesně podle Stalinových pokynů, se potvrdí při rozhovoru Thoreze se Stalinem o několik týdnů později. Po návratu do Paříže Duclos i Fajon ovšem skutečný rozměr kritiky před ostatními členy vedení zlehčovali, stejně jako tomu činí ve svých pamětech.¹⁴⁵

PCF akceptovala kritiku a přiklonila se k Sovětským svazem nastavené linii. Změna strategie je oficiálně přijata během zasedání UV ve dnech 29.-30. října, kdy se Thorez nejen přihlásí k rezoluci schválené 9 stranami v Polsku, ale i vykoná sebekritiku (ne sebe, ale UV!) a prudce kritizuje politiku jednoty aplikovanou během Osvobození. V průběhu jednání se dostane i na ostré střety mezi jednotlivými členy UV, jak jsme již zmínili výše (viz 4.2).

Maurice Thorez údajně těžce nesl odmítnutí jeho francouzské cesty k socialismu. Bylo od začátku jasné, že nová mezinárodní organizace podstatně sníží věrohodnost argumentů PCF o původnosti její politiky. O co tedy Stalinovi šlo? V novém bipolární světě bylo třeba konsolidovat síly a, i když to ve francouzském případě nebylo reálně možné jako ve východní Evropě, chtěl přeci jen podrobit PCF větší kontrole než tomu bylo doposud. To se mimo jiné projeví i plánovaným umístěním „neoficiálního zástupce“ ústředního výboru VKS(b) na sovětských ambasádách včetně Francie, pro lepší kontakt mezi stranami.¹⁴⁶

Ke konci roku 1947 Komunistická strana Francie definitivně přechází na „sovětskou stranu“, stává se stranou opoziční a vrací se k odhodlanému boji proti vládě a režimu.

¹⁴² COURTOIS, LAZAR, *Historie du Parti...*, op. cit., p. 251

¹⁴³ Ačkoliv podle vzpomínek Milovana Djilase jugoslávské vystoupení bylo předem odsouhlasené se Sověty. GIBJANSKIJ, Leonid, *Kak vznik Kominform...*, op. cit.

¹⁴⁴ Referát Milovana Djilase in PROCACCI, Giuliano (ed.), *The Cominform: minutes of the three conferences 1947/1948/1949*, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano 1994, p. 253-265

¹⁴⁵ WALL, Irwin, *French Communism...*, op. cit.

¹⁴⁶ LAZAR, Marc, „Communisme français...“ op. cit., p. 363

Posledním dozvukem „nezávislosti“ PCF na SSSR už je jen rozhovor, který povede Maurice Thorez se Stalinem o měsíc později v Moskvě. Jako je epilogem jedné slavné éry francouzského komunismu, bude i epilogem našeho příběhu.

6 Epilog

Koncem listopadu 1947 se Maurice Thorez vydává do Moskvy. Oficiálním důvodem návštěvy, která je ovšem před většinou členů vedení PCF tajena, jsou oslavy 30. výročí Říjnové revoluce. 18. listopadu večer se osobně setkává se Stalinem. Jednou z motivací rozhovoru¹⁴⁷, který se koná ještě za přítomnosti Vjačeslava Molotova a Michaila Suslova (odpovědný tehdy za zahraniční oddělení VKS(b)), je Thorezova snaha ospravedlnit politiku PCF a zlehčit kritiku, které byla podrobena při ustavení Kominformy.

Večer před rozhovorem dostává Thorez ještě dopis od Suslova, ve kterém znovu kritizuje činnost PCF, i když vyjadřuje do budoucna naději, protože PCF provedla sebekritiku.

Stejně jako záznam rozhovoru z roku 1944 byl i ten z roku 1947 po dlouhá desetiletí nedostupný v sovětských archivech a o samotném setkání se jen spekulovalo. Ač svým významem rozhovor možná není tak důležitý jako ten první (ve smyslu určení politické strategie PCF – její změna tentokrát vyplynula již z jednání ve Szklarské Porębě), je zajímavý pro postoj Stalina ke kritice adresované francouzským komunistům, stejně jako záznam vztahu dvou generálních tajemníků.

V průběhu rozhovoru je Thorez velmi uctivý a vyjadřuje oddanost Stalinovi a SSSR. Nejenže předává soudruhu Stalinovi „úctu a poděkování jménem všech členů PCF a jejího ústředního výboru“ za „postavení tváří v tvář jejich nedostatkům“, Thorez pronese i známou větu, že „ač Francouz, má duši sovětského občana“. Potvrzuje výsledky konference ve Szklarské Porębě: „Hodnocení situace provedené na jednání devíti komunistických stran nachází ve Francii jasné potvrzení. V zemi obzvláště posiluje americké vměšování, prohlubují se hospodářské problémy a zostřuje se třídní boj. Francouzská komunistická strana v souladu s pokyny porady devíti vede boj za obranu nezávislosti země a stojí jediná proti koalici reakčních sil.“

¹⁴⁷ Rozhovor převzat a přeložen z NARINSKIJ, Michail M., „J. V. Stalin i M. Torez. 1944 – 1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i Novejšaja istorija* 1/1996, Moskva 1996 a *Communisme*, n°45-46, 1995. Poprvé publikováno v *Istoričeskij archiv n°1*, roč. 1996.

Dále následují informace o francouzských politických uskupeních a Stalin s Thorezem diskutují o fenoménu formování levých křídel v socialistických stranách (ve Francii i Anglii), která ve skutečnosti vedou agenti pravice, aby zachovali zdání vnitřní opozice ve straně a zabránili odlivu podpory ke komunistům.

Thorez tedy přijímá kritiku týkající se činnosti PCF v poslední době. Pak ale přichází na řadu problém, kvůli kterému vlastně přijel – aktivity komunistické strany při Osvobození. Nezmíní se sice o tom, že nechápe kritiku politiky, kterou mu nařídil sám Stalin (i z toho by se dalo usuzovat o povaze vztahu těchto dvou mužů?), je nicméně rozhodnut zdůraznit nespravedlivost kritiky za strany jugoslávských soudruhů.

„V souvislosti s poradou devíti komunistických stran by se [Thorez] chtěl dotknout otázky týkající se spíše minulého než budoucího. PCF uznala spravedlivou kritiku toho, že nezvládal rychle a rozhodně odhalit plány amerického imperialismu. (...) Nicméně na poradě devíti tehdy představitelé některých sesterských stran kritizovali PCF nespravedlivě. Konkrétně například jugoslávští soudruzi vyčítali francouzské komunistické straně, že pozdě vstoupila do odboje a nezvládla v rozhodující okamžik při osvobození Francie zajistit moc lidu. Podle Thorezova názoru je tato kritika nespravedlivá. Chtěl by znát mínění soudruha Stalina, aby mohl správně informovat francouzskou stranickou veřejnost a nemást ji. Francouzská komunistická strana byla první, která začala ještě v roce 1939 bránit svoji zemi proti německému vpádu. V době okupace Francie komunistická strana vedla ozbrojený boj proti Němcům. To uznává i tak zavilý nepřítel komunistické strany, jakým je de Gaulle. To, že francouzská komunistická strana neuchopila při osvobození moc, je vysvětlitelné celou řadou důvodů mezinárodní povahy. Své úsilí tehdy směřovala k otevření druhé fronty, urychlení války a uspišení vítězství nad Německem. Francouzská komunistická strana se nacházela v zadním voji amerických a anglických ozbrojených sil.“

Stalin reaguje, že situace by pochopitelně byla jiná, kdyby ve Francii byla Rudá armáda a souhlasí s Thorezem, že komunisté moc převzít nemohli, a i kdyby byli moc uchopili, záhy by o ni přišli. Do určité míry tedy Stalin vyvrací kritiku Jugoslávců.

Příznačné pro rozhovor je, že Stalin nezmiňuje možnost, že by se PCF chopila moci – ani v roce 1944, ani nyní v roce 1947, kdy se Francie zmítá v závažném sociálním konfliktu. Michail Narinskij to přičítá skutečnosti, že Stalin více spoléhal na Rudou armádu a na začlenění do sféry vlivu, těch zemí, ve kterých byla sovětská vojska rozmístěna. Francie v těchto plánech nefigurovala.

Celkově rozhovor vyzní tak, že Stalin i Thorez mají na současnou situaci, tj. na nutnost důsledněji bojovat proti americkému vlivu ve Francii, na chyby v politice PCF

způsobené špatným vyhodnocováním francouzského politického a společenského vývoje, shodný pohled. Na rozdíl od Jugoslávců Stalin chápe i postup PCF během Osvobození a souhlasí, že jinak jednat nemohla. V průběhu celého rozhovoru navíc Stalin vykazuje velmi vstřícný (slovy Narinského blahosklonný) přístup k vůdci francouzských komunistů, zajímá se o jeho názor na jiné evropské komunisty, opakovaně ho ujišťuje o potěšení, které ze setkání má. Jeví se, že se Stalin snaží zmírnit negativní dopad kritiky, která na hlavu PCF dopadla v září. Vztahy SSSR s francouzskými komunisty tedy v žádném případě narušeny nejsou.

Závěr

Koncem roku 1947 se francouzští komunisté stávají opoziční stranou a vracejí se do politické izolace, ze které se vymanili sotva před pár lety. Vývojový oblouk, který PCF v letech 1944 – 1947 opsala, nicméně nevrací stranu na stejné místo, ze kterého vyšla. Komunisté mají za sebou zkušenost člena vládní koalice a masové podpory francouzské společnosti vyjádřené opakovaně ve volbách. Také ovšem zkušenost zásadních politicko-strategických obrátů, do velké míry podmíněných mezinárodním kontextem doby. V zimě 1947 studená válka zuří i na francouzské frontě. Politická linie, kterou PCF sledovala, musí nezbytně být nahlížena prizmatem její vazby na Sovětský svaz.

Ve své zahraniční politice v době světové války SSSR sledoval v první řadě své geopolitické zájmy. Jeho hlavním cílem bylo posílení sovětské sféry vlivu, k čemuž Moskva využívala smluv se spojenci v rámci protihitlerovské koalice. Francie měla v očích SSSR úlohu protiváhy anglo-americké hegemonii v Evropě a opory sovětské politiky ve východní Evropě. Z toho vyplývala i role francouzské komunistické strany coby instrumentu k uskutečnění těchto vizí – tedy národní jednoty pro silnou Francii, posilování vlastní pozice, aby mohli svoji vahou ovlivňovat francouzskou politiku.

Zájmy Sovětského svazu v letech válečných zajímavě souzní s vizí generála de Gaulla o znovu silné, nezávislé Francii, která se partnerstvím se SSSR může sebevědomě postavit anglo-americkému tandemu. To umožní v prosinci 1944 uzavření francouzsko-sovětské spojenecké dohody. S ohledem na PCF, SSSR může dosáhnout legitimace působení komunistické strany na francouzské politické scéně, de Gaulle naopak vnitřního smíru v zemi. Bezprostředně po návratu Thoreze z Moskvy se komunisté rozcházejí s dosavadní revoluční strategií dobytí moci silou. Prosazují širokou antifašistickou jednotu, boj proti nacistům, odkládající řešení institucionálních otázek a umlčující hlasy volající po revoluci. Od tohoto

okamžiku se snaží vyvarovat občanské války, hlásají demokracii a prezentují se jako nejlepší obránci národních zájmů. K tomu využívají politiku národní jednoty, v rámci které se snaží eliminovat hlavní protivníky (generála de Gaulla) a sjednotit levici pod svým vedením (projekt Francouzské dělnické strany). Svůj vliv dále chtějí posilovat infiltrací státního aparátu a armády, stejně tak jako ovládnutím mas skrze společenské organizace a odbory. Proto se také zasazují o ekonomické reformy a očistění státu.

Postupem doby se ale jejich politické vize dostávají do střetu s realitou. Komunisté nejsou schopni účinně působit na francouzskou zahraniční politiku, která se přiklání na stranu Spojených států, zároveň se jim nedaří klidnit vážný sociální konflikt uvnitř země způsobený složitou hospodářskou situací. Strana dělnické třídy a proletářského internacionalismu se ocitá v pozici obránce francouzského koloniálního impéria a zdá se jít proti těm, které má zastupovat především – pracujícím vrstvám.

Ze sovětských archivů vyplývá, že mimořádnou důležitost měl v nové poválečné strategii PCF Stalin osobně, jak je konečně vidět i ze dvou rozhovorů s Mauricem Thorezem. Všechna nová témata, která ve vedení strany prosadí Thorez po svém návratu, odpovídají takřka slovo od slova doporučením Stalinovým. Stará debata o autonomii komunistické strany se tak jeví vyřešenou, protože ve světle nových dokumentů má být jasné, že autonomie rozhodování PCF je minimální, ne-li nulová.

Pro francouzský komunismus nicméně léta 1944 – 1947 znamenají výjimečnou dobu. Aniž by zpochybňoval ideový vzor SSSR, francouzskému komunismu se od 30. let daří pevně zakořenit ve francouzské společnosti. S krátkým intermezem let 1939-1941 PCF zdánlivě úspěšně snoubí komunistickou ideologii s politickou tradicí země, jejíž emanací se strana podle svých slov cítí být.

Minimálně od obratu roku 1935 je spolu s internacionalismem vlastenectví druhou základní složkou identity PCF. Je nepochybná snaha francouzských komunistů integrovat se do národní komunity a svoji činnost prezentovat v kontinuitě s dějinami francouzské dělnické třídy a francouzského lidu.

Stejně jako v menší míře již období Lidové fronty 1936-1938, poválečné roky představují skvělou příležitost pro PCF skloubit své dva ideály. Mohou být ztělesněním Francie a jejích tužeb, zároveň ale i vyjít vstříc zájmům SSSR a mezinárodního komunistického hnutí. Bez zajímavosti není, že jsou to právě období, ve kterých se můžou identifikovat s obranou národních zájmů či velikosti Francie (a 1941/1944 – 1947 především), kdy komunisté dosahují největších politických úspěchů.

Tento stav ovšem nebyl udržitelný. Zásadní odlišnost dlouhodobých zájmů jednotlivých vítězů druhé světové války, SSSR a západních mocností, a vzájemná nedůvěra musely dříve či později vést k polarizaci vztahů někdejších spojenců. PCF se dostává mezi mlýnské kameny – na jedné straně zájmy Francie, ale i západní blok pod americkou dominancí, na straně druhé „vlast socialismu“, ale také sovětské geopolitické zájmy. Se zostřováním konfliktu se komunisté dostávají do vleku SSSR a nejsou již schopni formulovat vlastní politiku.

To ovšem neznamená, že PCF byla jen převodovou pákou sovětských politických rozhodnutí. Ve změnách politické linie aktivní roli hrálo i francouzské vedení strany, jehož činnost musíme chápat nejen jako oddanost komunismu, ale také v závislosti na vlastní pozici jeho jednotlivých členů uvnitř strany, ve které se vždy střetávalo vícero koncepcí úlohy PCF, aniž by nutně jediná z nich vědomě šla proti tomu, co chápala jako zájmy komunistického hnutí (může pochopitelně vyvstat otázka, nakolik byly zájmy komunistického hnutí totožné se zájmy SSSR coby státu). Příkladem může být absence zmínek o ozbrojeném převzetí moci v dokumentech zaznamenávajících politická doporučení Moskvy na sklonku války. Řada autorů je přitom přesvědčena, že komunisté ozbrojený převrat chystali a pouze neuspěli. Znamená to, že špatně pochopili zadání? Nebo že se samostatně rozhodli SSSR navzdory? Jiným momentem může být kritika PCF při ustavení Kominformy, ze které vyplývá, že se PCF snad nechala unést svými vládními odpovědnostmi a „zaspala“ nástup studené války, neboť nedokázala včas odhalit pravou povahu amerických zájmů. Strana až po této kritice uzná své „chyby“ a příslušně upraví svoji politiku.

Výše zmíněné naznačuje, že v těchto poválečných letech 1944-1947 PCF disponovala jistou volností v rozhodování. Ta mohla plynout jak z většího sebevědomí a autority národních komunistických vedoucích představitelů z důvodu jejich činnosti za války a poválečné účasti na řízení země, které Sovětský svaz respektoval, tak i z důvodů vědomí SSSR jeho vlastní momentální slabosti a prioritě dané vnitřní obnově. Až v momentě nutnosti konsolidace komunistického hnutí proti protivníkovi na prahu systémového konfliktu Moskva opět zintenzivní své zásahy.

Je ovšem třeba také zkoumat, nakolik sama PCF měla zájem na vymezení se vůči SSSR. Idealizace sovětského režimu dosahuje právě ve stalinském období své vrcholné formy v podobě kultu Stalina. Právě proto, že francouzští komunisté věřili, nebylo třeba je nutit. Tento fenomén jsme v práci ponechali poněkud stranou, zasloužil by si ovšem hlubší studium, tím spíše že ve Francii došel specifického posunu ve formě kultu „syna lidu“ Maurice Thoreze. Jiným aspektem, neméně zajímavým, je nepřímý vliv Moskvy formou poskytování finančních

prostředků komunistickým stranám, které dnes již nikdo nezpochybuje. PCF by měla malý zájem dobrovolně se odstříhnout od takového zdroje.¹⁴⁸

Dodnes nejsou vztahy PCF se sovětskou komunistickou stranou plně prozkoumané a k jejich pochopení přispěje jen další studium pramenů, hlavně ze sovětských archivů. Pomůže osvětlit mnohé problémy a snad jednou i definitivně rozhodnout debatu o autonomii a původnosti francouzského komunismu.

Je zřejmé, že činnost PCF se odehrávala ve francouzském národním rámci a na stranu měly vliv mnohé vnitřní faktory, včetně politických tradic země, ve které působila. O určité zvláštnosti francouzského komunismu a jeho splynutí s francouzskou společností vypovídá i fakt, že i v „nejžhavějším“ období studené války si dokázala udržet podporu elektorátu a jistou váhu na francouzské politické scéně, byť v opozici a relativně ostrakizovaná.

Stabilita Moskvy a SSSR byla však vždy na předním místě v komunistickém uvažování a, ačkoli se způsoby jejího zajištění mohly měnit, sovětského faktoru se PCF nikdy zbavit nemohla a vždy reflektovala zájmy SSSR ve své politice. Snad někdy následovala svůj vzor se slepou oddaností, snad nebyla ochotná, ani schopná se proti sovětskému vlivu ostřeji vymezit.

Faktem zůstává, že nemá smysl dělit PCF a SSSR, ať už jejich vztahy byly jakékoli, protože bez SSSR, jak poznamenává Annie Kriegel, by PCF nebyla PCF - ztratila by svůj *raison d'être*.

¹⁴⁸ S otevíráním archivů v 90. letech začaly vycházet četné publikace horlivě odhalující pozadí těchto finančních vztahů v rámci světového komunistického hnutí. Ačkoli je třeba dávat pozor na poněkud senzační sklony některých jejich autorů, představují zajímavý pohled na vztahy SSSR s komunistickými stranami. Pro PCF srovnej např. LOUPAN, Victor, LORRAIN, Pierre, *L'argent de Moscou : l'histoire la plus secrète du PCF*, Plon, Paris 1994. Zajímavá je také kniha zaměřující se spíše na PCI – RIVA, Valerio, BIGAZZI, Francesco, *Oro da mosca : il finanziamento sovietici al PCI dalla rivoluzione d'ottobre al crollo dell'URSS*, Mondadori, Milano 1999.

Résumé

Lors du retour de son secrétaire général de Moscou en novembre 1944, le Parti communiste français (« **PCF** ») entreprend un tournant politique important. Ayant renoncé à la stratégie révolutionnaire poursuivie jusqu'à ce moment, désormais, le PCF se présente comme un parti de gouvernement, participe à la reconstruction du pays et n'évoque plus ni la lutte des classes, ni la dictature prolétarienne. En moins de trois ans, ce même parti communiste sera pourtant évincé du gouvernement et condamné à l'isolation politique d'où il ne sortira que dans les années 1980. En même temps, la France subissant un violent conflit social fera son choix politique et rejoindra de façon définitive le camp occidental. Au seuil de la guerre froide, les communistes français se retrouvent déchirés entre leur attachement à la patrie du socialisme, l'URSS, et à la nation française.

Soupçonnée pendant des décennies, l'inspiration directe de l'Union soviétique de ce changement d'orientation politique est confirmée dans les années 1990 suite à l'ouverture des archives soviétiques. Entre autre, y sont trouvées des procès verbaux des entretiens entre les dirigeants communistes français et soviétiques où ces derniers donnent des « recommandations » à leurs interlocuteurs.

La nouvelle ligne du PCF s'inscrit dans le cadre international d'après-guerre et dans la politique étrangère soviétique. L'URSS sort du conflit mondial en tant qu'un des vainqueurs principaux dont le prestige et l'autorité ont remarquablement augmenté du fait de sa performance exceptionnelle au combat de l'ennemi fasciste. Elle poursuit dans sa politique étrangère des objectifs géopolitiques qui consistent essentiellement en élargissement et renforcement de sa sphère d'influence par la voie d'installation des régimes partenaires dans les pays est-européens. En ce qui concerne la France, l'URSS voit son rôle en tant que contrebalance de l'hégémonie anglo-américaine sur le continent et soutien de la politique soviétique en Europe de l'Est.

Les intérêts soviétiques sont au temps de guerre favorisés par les intérêts du général de Gaulle, ce dernier cherchant le soutien de Moscou afin de confirmer sa légitimité en tant que chef de la Résistance nationale, de concilier le mouvement national de résistance fragilisé par des divergences politiques et de s'affirmer face aux puissances anglosaxones. Ceci permet en décembre 1944 de conclure une alliance entre la France et l'Union soviétique.

Entre-temps, les communistes français adoptent sous l'égide de leur secrétaire général Thorez une nouvelle ligne politique favorable à la reconstruction de pays et à la coopération

avec d'autres acteurs politiques dans un cadre d'union nationale. Jusqu'en 1947 ils participent au gouvernement au sein duquel ils promeuvent des importantes mesures économiques et sociales. En 1946, suite à des élections législatives victorieuses pour le PCF, Maurice Thorez prône une « voie française au socialisme ». Grâce au progrès de la démocratie, la France doit être capable de trouver sa propre façon d'atteindre plus de démocratie et de justice sociale en évitant une guerre civile et la dictature de prolétariat. Ce concept ne révèle pourtant pas beaucoup d'originalité. Premièrement, l'idée du passage au socialisme sans que la dictature prolétarienne soit nécessaire existe au sein du mouvement communiste international depuis la moitié des années 1930 où l'Internationale communiste adopte la nouvelle ligne de front populaire. Deuxièmement, c'est en ce même temps que Palmiro Togliatti, secrétaire général du Parti communiste italien, promeut une « démocratie progressive ». Enfin, il n'est pas sans importance que les premières années après guerre voient l'installation des « démocraties populaires » dans la majorité des pays de l'Europe de l'Est et Sud-Est. Or, l'idée de cette nouvelle démocratie qui doit passer par un programme démocratique, des nationalisations et de l'union de la gauche dans un grand parti ouvrier français (POF) passe assez vite à l'oubli et ne sera reprise qu'après la dénonciation du culte de la personnalité au XXe Congrès du Parti communiste de l'Union Soviétique en 1956 qui entraînera un certain desserrement des liens entre les partis communistes.

Le Parti communiste français qui donne l'impression extérieure d'un monolithe consolidé, souffre pendant toute son existence des divergences entre les différents courants de pensée et d'intérêts qui se heurtent l'un contre l'autre aux niveaux supérieurs du parti mais aussi verticalement à travers le parti. Dans ces années 1944-1947, l'ingérence soviétique dans les affaires des communistes français paraît moins présente que dans le passé mais la communication étroite ne cesse pas et l'information s'échange lors des visites des communistes français à Moscou. En effet, pour certains des membres de la direction du PCF, Moscou continue à représenter le point de référence dans des conflits internes du parti qui est déchiré entre ceux qui ont passé la guerre en exil moscovite, algérien ou ceux qui étaient restés en France.

L'année 1947 s'ouvre en atmosphère d'espoir pour le PCF. Très tôt quand même, il se retrouvera en opposition aigue avec sa classe protégée ainsi que ses idéaux internationalistes. N'étant plus capable de gérer la situation, les communistes se trouvent évincés du gouvernement. Quelques soient les vraies motivations du départ de ses ministres, le PCF semble de ne pas s'être aperçu de l'aggravation du conflit sur la scène internationale entre les alliés d'autrefois. Pourtant, un raidissement idéologique soviétique qui sera aussi reflété par le

PCF a été précédé déjà en 1946 par un raidissement dans le domaine culturel. Suite à l'éviction du gouvernement, le parti communiste cependant continue à se présenter comme un parti de gouvernement, jusqu'à la conférence constituante du Kominform en septembre 1947. Lors de la réunion inspirée par Staline qui souhaitait d'affirmer le contrôle de Moscou sur le mouvement communiste, les communistes français sont soumis à une critique sévère pour leur action gouvernementale. Le manque d'information inquiétant la direction soviétique est perceptible déjà dans la lettre adressée au PCF en juin 1947 qui demande une explication de la situation française.

Les communistes français acceptent la critique qui leur est présentée et confirment la nouvelle ligne politique en automne 1947. Désormais, ils se prennent pour des défenseurs ardents de la classe ouvrière et de la France contre l'impérialisme américain, tout en consolidant le parti à l'intérieur.

Or, le ressentiment d'une critique injuste persiste chez les communistes français, surtout en ce qui concerne la critique du côté des communistes yougoslaves, ces derniers ayant reproché au PCF de ne pas avoir pris le pouvoir à la Libération. C'est par la motivation de clarifier et comprendre le point de vue soviétique que Maurice Thorez se rend en novembre 1947 à Moscou. Là, lors d'un entretien privé, Joseph Staline exprime une attitude particulièrement compréhensive envers les communistes français et la question de la prise du pouvoir en France.

Pour conclure, l'action des communistes français s'inscrit dans le cadre national. Depuis 1935, le patriotisme forme une deuxième part de leur identité avec l'internationalisme prolétarien. Les années 1944-1947 représentent une opportunité de joindre ces deux idéaux. Néanmoins, l'action communiste est toujours étroitement articulée avec les intérêts soviétiques. Bien qu'il paraisse que les communistes disposaient d'une certaine volonté de manœuvre à cette époque précise, ils ne pouvaient pas, et d'ailleurs, ne voulaient pas, se débarrasser du facteur soviétique.

PŘÍLOHA - SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CDL	<i>Comité départemental de libération</i> , Okresní výbor osvobození
CFLN	<i>Comité français de la libération nationale</i> , Francouzský výbor národního osvobození
CGT	<i>Confédération général du travail</i> , Všeobecná konfederace práce
CLL	<i>Comité local de libération</i> , Místní výbor osvobození
CNR	<i>Conseil national de résistance</i> , Národní rada odporu
FN	<i>Front national</i> , Národní fronta
GPRF	<i>Gouvernement provisoire de la République française</i> , Prozatímní vláda Francouzské republiky
MRP	<i>Mouvement républicain populaire</i> , Lidově-republikánské hnutí
PCF	<i>Parti communiste français</i> , Komunistická strana Francie
PCI	<i>Partito comunista italiano</i> , Komunistická strana Itálie
POF	<i>Parti ouvrier français</i> , Francouzská dělnická strana
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	<i>United states of America</i> , Spojené státy americké

SEZNAM LITERATURY

Monografie a sborníky

- AGA-ROSSI, Elena, QUAGLIARIELLO, Guglielmo, *L'altra faccia della luna – i rapporti tra PCI, PCF e Unione sovietica*, Mulino, Bologna 1997
- BARTOSEK, Karel: *Les aveux des archives: Prague-Paris-Prague, 1948-1968*, Seuil, Paris 1996
- BECKER, Jean-Jacques, *Le Parti communiste veut-il prendre le pouvoir?: la strategie du PCF de 1930 à nos jours*, Seuil, Paris 1981
- BERSTEIN, Serge, WINOCK, Michel (dir.), *La République recommencée : de 1914 à nos jours*, Seuil, Paris, 2004
- BUTON, Philippe, *Les lendemains dui déchantent : le Parti communiste français à la Libération*, Presses de Sciences Po, Paris 1993
- COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *Histoire du Parti communiste français*, PUF, Paris 1995
- DANILOV, Aleksandr A., PYŽIKOV, Aleksandr V., *Roždenie sverchderžavy : SSSR v pervye poslevoennye gody*, ROSSPEN, Moskva 2001
- KRIEGEL, Annie, *Le système communiste mondial*, PUF, Paris 1984
- KRIEGEL, Annie, *Les communistes français dans leur premier demi-siècle 1920-1970*, Seuil, Paris 1985
- PROCACCI, Giuliano (ed.), *The Cominform: minutes of the three conferences 1947/1948/1949*, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, Milano 1994
- ROBRIEUX, Philippe, *Historie intérieure du parti communiste*, Fayard, Paris 1982
- SIROT, Stéphane, *Maurice Thorez*, Preses de Sciences Po, Paris, 2000
- WALL, Irwin, *French communism in the era of Stalin: the quest for unity and integration 1945-1962*, Greenwood Press, London 1983
- WOLTON, Thierry, *La France sous influence; Paris – Moscou: trente ans de relations secrètes*, Bernard Grasset, Paris 1997

Články a studie

- BUTON Philippe, „L'éviction des ministres communistes“ in BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre (dir.), *L'année 1947*, Preses de Sciences Po, Paris 2000, p. 339-356

- GIBJANSKIJ, Leonid „Kak vznik Kominform. Po novym archivnym materialam“ in *Novaja o novejšaja istorija 4/1993*, Moskva 1993, p. 131-151
- GIRAUD, Henri-Christian, „Les relations de Gaulle-Staline pendant la guerre“ in COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *50 ans d'une passion française: de Gaulle et les communistes*, Balland, Paris 1991, p. 57-74
- LALOY, Jean, „De Gaulle-Staline: Moscou, décembre 1944“ in COURTOIS, Stéphane, LAZAR, Marc, *50 ans d'une passion française: de Gaulle et les communistes*, Balland, Paris 1991, p. 75-78
- LAZAR, Marc, „Communisme français et communisme international“ in BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, *L'Année 1947*, Preses de Sciences Po, Paris 2000, p. 357-372
- NARINSKIJ, Michail M., „J.V. Stalin i M. Torez. 1944-1947 gg. Novyje materialy“ in *Novaja i novejšaja istorija 1/1996*, Moskva 1996, p. 18-30
- REIMAN, Michal, „Stalin po válce (1945-1948)“ in *Soudobé dějiny IV/1*, 1997, ÚSD AV ČR, Praha 1997, p. 42-63
- VOSÁTKA, Ondřej, *Francouzský komunismus 1944-1947*, bakalářská práce IMS FSV UK, Praha 2003

- Communisme (Paris, 1982) n°45-46, 1995, Age d'homme, Lausanne 1995